

„Nem a hadnak sokasága...”

*Megjegyzések a Tisza-vidéki gepida fegyveres réteg összetételéhez**

Mind a hazai, mind pedig a nemzetközi régészeti szakirodalomban igen komoly problémát jelent a fegyveres sírok leletanyagából levont egyoldalú következtetések megléte. Általában megpróbálnak rögtön az egykori fegyveres réteg nagyságára és az egykori csapatnemek összetételére következtetni belőlük, azonban ez nem mindig célravezető. Egyes régészeti csoportok, mint a gótokkal kapcsolatba hozható leletanyag esetében, a kutatás külön felhívja arra a figyelmet, hogy *rituális okok miatt* nem kerültek be a fegyverfogó férfiak sírjaiba egykori harceszközeik, más alkalmakkor viszont a fegyverzet összetételének és arányának elemzésekor *nem merül fel* a fegyveradás rítusának eltérő voltából adódó különbségek megléte.¹ Ezek vizsgálata fontos, hiszen még azonos időszakon belül egységes szállásterületeken is nagyobb regionális eltérések mutatkoznak a fegyverzet összetételének arányában. Az újabb német és angolszász kutatás felfigyelt arra a tényre, hogy a meroving kultúrkörön belül az azonos típusú és funkciójú fegyverek is változó gyakorisággal és összetétellel kerülnek elő.² Ez természetesen a soros temető korszak (*Reihengräberfeld Horizont*) legkeletibb részeire is érvényes, hiszen a gepida fegyverzet összetételét tekintve a nyugati területekhez képest természetszerűleg bizonyos eltéréseket mutat.

„Nem a hadnak sokasága, hanem az benne való bizalom és eltökéllettség szív veri meg az ellenséget.” II. Rákóczi Ferenc méltán híressé vált szavai bármily meglehetősen is, de egy a Kárpát-medence kora középkorával foglalkozó írás címe. Ez egyáltalán nem tekinthető a játszi véletlen művének, hiszen jelen tanulmány első-sorban a gepida hadak létszámadataival foglalkozik, melyet a korábbi kutatás, első-sorban a történeti és régészeti adatok elegyítése révén és az akkor még nem kellő kifinomultságú módszertan megléte nélkül igencsak alábecsült. Bóna István 1974-ben megjelent munkája óta tartja magát az a nézet, hogy a gepida férfinépeségnek *csak töredéke* volt fegyverforgató, a jelentős része már paraszti sorban élt, nem vett részt a korszak fegyveres összecsapásaiban. Bóna ezen elképzelését az írott kútfők szűkre szabható információi mellett javarészt a Tisza-vidék soros temetőinek fegyveres sírszámaira alapozta. A népvándorlás korának kiemelkedő kutatója nagyjából a temetők halottjainak 10 %-át tekintette a fegyveres férfi népesség tagjának. A hadseregben belül véleménye szerint az íjjal és lándzsával felfegyverzett közsabadok alkották a döntő többséget, a kifejezetten specializált harcos réteg csak a gepida

* Jelen tanulmány elkészítésében a TÁMOP 4.2.2/B-10/1-2010-0012 és a Collegium Hungaricum Bécsi ösztöndíja segített. Ezúton is szeretném külön megköszönni Marcsik Antóniának (SZTE TTIK Embertani Tanszék), hogy az általa vizsgált gepida embertani anyag adatait rendelkezésemre bocsátotta, valamint Hajdú Tamásnak (Embertani Tanszék ELTE) és Bernert Zsoltnak (Magyar Természettudományi Múzeum Embertani tár) a szolnok-szandai temető embertani anyagának vizsgálatához nyújtott segítségét.

¹ BIERBRAUER 1994. 80–81., 105–108.

² SIEGMUND 2000. 210–213.

sereg töredékét képezte. Bóna ezt tartotta az *egyik legfőbb* indoknak arra nézve, hogy a jól felfegyverzett langobardokkal szemben a gepidák a nagyobb összecsapásoknál alulmaradtak.³

Mindenképpen megjegyzendő azonban, hogy a Bóna féle elemzés alapján szolgáló temetőanyag sajnálatos módon *eléggé vegyes* képet tükröz. Mivel a feltárások jelentős részére még a 20. század első felében került sor, ezért gyakran olyan adatok veszték el, vagy nem kerültek lejegyzésre, amik ma már *értékes új vizsgálatainak alapkövei* lehetnének. Többek között hiányzik még az új „corpusok” temetőközlésinél is az elhunytak pontosabb életkor meghatározása, ami érdekes új vizsgálati szempontokhoz segíthetné hozzá a kutatást.⁴ Heinrich Härke az angolszász fegyveres sírok olyan beható elemzését végezte el, amelyben a korcsoportonkénti megoszlás szempontja és más természettudományos vizsgálati elv is fontos szerepet kapott.⁵ Szintén komoly problémát jelent, hogy a régebbi feltárások során nem minden esetben figyelték meg a fegyverek helyzetét a sírokban, és gyakran a leletek méreteit sem közölték. A század eleji ásatásokon az akkori ásatástechnológia módszereiből adódóan még nem foglalkoztak kellő mértékben a sírablások problémájával sem.⁶ A korszak más germán csoportjaihoz hasonlóan ma már tudjuk, hogy a gepida temetők jelentős részét is kirabolták, így számos díszfegyver eshetett áldozatul a nemesfém után kutató sírablók fosztogatásának.⁷

1993-ra két rövid összefoglaló lexikoncímű szó is megjelent a gepida fegyverzetéről és társadalomról a többszerzős „Hunok–gepidák–langobardok” című kötetben.⁸ Nagy Margit a gepida társadalomról írva a korábbi gyakorlattal ellentétben *sokkal óvatosabban* fogalmazott. Olyan lényeges momentumokra is felhívta a kutatás figyelmét, mint a brutális mértékű sírablás a soros temetőkben, mely révén csak egy torz vetületét látjuk viszont az egykori valóságnak. Rövid összefoglalásában rámutatott még egy nagyon fontos elemre: a Tisza-vidék temetőiben a fegyveresek aránya nagyon széles skálán mozog.⁹

A gepidák esetében szintén igen komoly szerepet kapnak a fegyveres sírok a társadalom és a korabeli katonai erőviszonyok rekonstruálásában. Valóban a relatíve könnyebb fegyverzet és a fegyveresek kisebb száma miatt maradtak alul a gepidák a langobardokkal és az avarokkal vívott összecsapások során? A temetők fegyveresei tényleg a gepida társadalom erős rétegzettségére és feudalizálódására utalnak? Ezek azok a kérdések, melyeket csak az írott kútfők és a régészeti leletek *önálló* környe-

³ BÓNA 1974. 62–63. Bóna számításai szerint 163 gepida harcos jutott 85 langobárd harcosra, azonban a fegyverzet összetételében mutatkozó időkülönbségek kiegyenlítetté tették ezt az arányeltolódást.

⁴ Itt két temető képez kivételt: Hódmezővásárhely-Kishomok, valamint a Szőreg-Téglagyár. BÓNA–NAGY 2002.; NAGY 2005.

⁵ HÄRKE 1992. 179–214.

⁶ A korai ásatásokból származó adatvesztés nem hazai specifikum, hiszen még a német területek Meroving-korral foglalkozó régészete is számtalanszor szembesül ezzel a problémával. THEUNE 2004. 354–355. A skandináviai helyzet sem jobb, hiszen 1000 férfi temetkezésből mindössze 361 biztos, mindenre kiterjedő antropológiai adat áll a kutatás rendelkezésére. JØRGENSEN 1999. 161.

⁷ BÓNA–NAGY 2002. 90–93; NAGY 1993. 64–65., 95–96.

⁸ CSEH 1993. 61–63.; NAGY 1993. 64–65.

⁹ Nagy Margit a Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 1998-ban megjelent Gepiden címszó régészetre vonatkozó részeinél gyakorlatilag megismétli ezen álláspontját. NAGY 1998. A szentesi régiót bemutató írásában a fegyveres sírokhoz társadalmi nivót kapcsol. NAGY 1997. 54–55.

zetükben történő vizsgálata válaszolhat meg szabatosan és mélyrehatóan. A Tisza-vidék fegyveres temetkezéseinek elemzésekor érdemes áttekinteni a pontos számadatokat, a fegyverkombinációkat és a leletek összefüggéseit is.

Írott források

A kortárs auktorok sajnos kevés adatot közölnek a gepida fegyveresekről, valamint magukról a fegyverekről is. A kevés írott kútforrásból levonható tanulságok rendszerezésére Walter Pohl vállalkozott több ízben. Először 1980-ban megjelent, a hun kor utáni Kárpát-medence történetét taglaló tanulmányában fogalmazta meg véleményét.¹⁰ Szerinte a Pannóniában megtelepedő népekhez hasonlóan a gepidák nem tudták felülrétegezni a későantik lakosságot, minthogy nem egykori római területeket szálltak meg. A provinciális lakosság hiányában, akikkel mezőgazdasági és ipari szükségleteiket előállíthatták volna, saját maguknak kellett letelepedett, paraszti életmódot folytatniuk. Ezen a ponton Pohl kiemeli, hogy ezeket a folyamatokat nem lehet csupán írott kútfőkkel igazolni, ezért ez csak hipotetikus modellként kezelhető. Ennek ellenére mégis úgy véli, hogy a gepidák esetében csak egy szűk fegyveres rétegről beszélhetünk, mivel a társadalom nagyobbik hányadát a félszabad jogállású paraszt tömegek alkották.¹¹ A specializált harcos réteg meglétére Prokopios forráshelyét hozza fel példaként: a gepidák az 552 folyamán vívott busta gallorumi/taginei csatában mindössze 400 harccsal vettek részt, míg a langobardok 3000 fővel képviseltették magukat. A bécsi kutató szerint a leletanyagban megjelenő fegyveres férfi temetkezések, melyek szoros összhangban állnak a korabeli társadalom felépítésével, a langobardokhoz viszonyítva elenyészőek, mint ahogyan azt az írott kútfők is érzékeltetik. Ezen a ponton azonban a *körérvélés klasszikus jelenségével* találkozunk: Pohl elméleti modelljét kellő mennyiségű írott adat híján Bónára hivatkozva kívánja igazolni, Bóna István 1974-es könyvének német változatában viszont régészeti megközelítésből rekonstruálja a langobardokhoz viszonyítva „szegényebb” gepida társadalmat és fegyveres réteget!¹² Mindezek ellenére Pohl alapvetően egy stabil erő („passzív hegemonia”) képviselőjeként értékeli a Gepida Királyságot a Közép-Duna vidékén. A gepidák konszolidálták az itt maradt barbár eredetű (hun, szarmata) népességet, így a kis etnikai csoportokkal (szkír, rugi) ellentétben fenn tudták tartani hatalmukat a régióban. A Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 11. kötetében Pohl már sokkal *árnyaltabban* nyilatkozik a gepidák társadalmáról.¹³ Elismeri, hogy a langobardokkal szemben a gepidák még mindig komoly ellenfélnek bizonyultak, Bizánc szempontjából csak a langobardok megjelenésével értékelődött le kissé a szerepük, ám fenntartja azon véleményét, hogy a gepidáknál csak egy *szűk* réteg volt fegyverviselő, harcos. Említést tesz még egy szűkebb arisztokratikus csoportról is (*λόγιοι*), amely képes az uralkodót némelykor sakkban tartani.¹⁴

Walter Pohl nézetének értékelésekor nem tekinthetünk el a „passzív hegemonia” és a „specializált fegyveres réteg” egymással szorosan összefüggő fogalmai-

¹⁰ POHL 1980.

¹¹ POHL 1980. 296.

¹² BÓNA 1976. 72.; POHL 1980. 296.

¹³ POHL 1998. 138–139.

¹⁴ PROKOPIOS, DE BELLO GOTHICO. IV. 27. 23.

nak beható vizsgálatától. A „passzív hegemonia”, a korszak küzdelmeitől távol maradó gepidák képe akkor kerülhet új megvilágításba, ha megismerjük a kortárs híradásokat.

A gepidák fegyveres összecsapásairól az alábbi évekből van biztos adatunk: 469, 488, 504, 530, 536, 539, 547, 549, 551/552¹⁵, 566, 567.¹⁶ A szűkös forrásanyag ellenére is jól látszik, hogy majd évtizedenként vívtak egy-egy jelentősebb háborút, ami egyáltalán nem a passzivitás felé mutató jellemző. Az 504-ig terjedő időszakban ritkán lépnek fel támadólag, az 530-as évektől kezdődően azonban már ők a kezdeményezők, amiben javarészt közrejátsszik a térség politikai erőviszonyainak átrendeződése, valamint Bizánc más irányú lekötöttsége is. A gepida „passzivitással” nem állították szembe ez idáig a korszak langobard „passzivitását”. A langobardok 510-től egészen 546-ig nem keverednek bele nagyobb konfliktusba, ugyanakkor belső keletkezésű forrásaikból tudjuk, hogy a szvébeket ebben az időszakban hódoltatják.¹⁷ A gepida belső keletkezésű források hiányában nem tudjuk, hogy a langobardokhoz hasonlóan vettek-e részt olyan fegyveres konfliktusban, amelyek esetleg a bizánci és a nyugati források tudósításaiból, látóköréből hiányoznak.

A „specializált harcos réteg” feltételezése Prokopios *De bello Gothico*-jának egy kitételéből fakad. 552-ben az itáliai gót háborút lezárni kívánó Narses csapatai között többek között a gepidákat is megemlíti: „és Asbadus, egy rendkívüli vitézségű fiatal gepida, aki törzséből 400 rendkívül derék harcost vezetett.”¹⁸ A forrást Pohl és Bóna is úgy értelmezte, hogy a gepidák nyugati szomszédaikkal, a langobardokkal, ellentétben nem voltak képesek nagyobb alakulatokkal megsegíteni Bizáncot. 3000 és 2500 langobard mellett mindössze 400 gepida vett részt Asbad nevű vezérükkel a hadjáraton. Ennél a pontnál azonban érdemesebb megnézni a *tágabb* szövegösszefüggést is! A Narses seregében résztvevő segéderőket Prokopios egyenként nevezi meg, valamint azt is felsorolja, hogy milyen létszámban indulnak hadba Bizánc oldalán. A népfelsorolást a langobardokkal kezdi a görög auctor, s megjegyzi, hogy királyukkal, Audoinnal szerződést kötött a császár, és hathatós arany ajándék ellenében bocsátotta rendelkezésére harcosait.¹⁹ A langobardokat

¹⁵ Újabb Walter Pohl a korábbi 551-es datálás helyett, figyelembe véve Prokopios adatait és kronológiáját, az 552-es évet javasolja a langobard–gepida összecsapások időpontjaként. POHL 1996. 28–30.

¹⁶ 469: JORDANES, *GETICA*. 277–279.; 488: ENNODIUS VII. 28–34.; 504: PAULUS DIACONUS, *HISTORIA ROMANA*. XV. 15.; ENNODIUS XII. 60–69.; CASSIODORUS, *CHRONICA*. 504.; 530: JORDANES, *ROMANA*. 363., AGATHIAS. I. 4.; 536: PROKOPIOS, *DE BELLO GOTHICO*. III. 3. 8–11.; 539: JORDANES, *ROMANA*. 387., MARCELLINUS COMES, *CHRONICON*. 539; 547, 549, 551/552: PROKOPIOS, *DE BELLO GOTHICO*. III. 34–35., IV 18–19., 25., 27.; PAULUS DIACONUS, *HISTORIA LANGOBARDORUM*. I. 23. A gepidákra vonatkozó írott források híradásait korábban Lakatos Pál gyűjtötte össze: LAKATOS 1973.

¹⁷ ORIGO GENTIS LANGOBARDORUM. 4.

¹⁸ PROKOPIOS, *DE BELLO GOTHICO*. IV. 26. 13. „καὶ Ἀσβαδός, νεανίας τις, Γήπαις γένος, διαφερόντως δραστήριος, ὁμογενεῖς τετρακοσίους ζῆν αὐτῷ ἔχων.”

¹⁹ PROKOPIOS, *DE BELLO GOTHICO*. IV. 26. 12. „... καὶ Αὐδοῖν, ὁ Λαγγοβαρδῶν ἡγούμενος, χρήμασι πολλοῖς ἀναπεισθεὶς Ἰουστινιανῷ βασιλεῖ καὶ τῇ τῆς ὁμαιχμίας ζυνθήκῃ, πεντακοσίους τε καὶ δισχιλίους τῶν οἱ ἐπομένων ἀπολεξάμενος ἄνδρας ἀγαθοὺς τὰ πολέμια ἐς ζυμμαχίαν αὐτῷ ἐπεμψεν, οἷς δὴ καὶ θεραπεία εἶπετο μαχίμων ἀνδρῶν πλεον ἢ τρισχιλίων.” A forrásrészletben szereplő ὁμαιχμία kifejezés a fegyveres együttműködésen túlmutató szövetségi viszony meglétére utal. Walter Pohl értekezik részletesebben a langobardok és a Birodalom kapcsolatát kifejező görög terminusokról. POHL 1997. 80–81.

követi a különböző, a bizánci erőket zsoldosként segítő csapatok felsorolása: herulok két királyuk, hunok Dagisthaius, perzsa renegátok Kabades és végül gepidák Asbad vezetésével.²⁰ Prokopios leírásából nem derül ki, hogy ezek a gepidák miként kerültek bizánci kötelékbe, azonban több mint *érdekes*, hogy a bizánci zsoldosok között kaptak helyet a felsorolásban. A langobard erők megkülönböztetett leírása mellett ez az adat talán arra utal, hogy a szöveghelyen említett gepidák külön toborzott egységeként szerepeltek a hadjáratban. Az 550-es években a korábbi gepida–bizánci viszony mélyponton volt, sőt az itáliai hadjáratot megelőzően a langobardok éppen *erős bizánci segédcsapatokkal* mértek nagyobb vereséget a gepidákra.²¹ Elégé valószínűnek tűnik, hogy a Bizánccal rossz viszonyt ápoló királyság nem kívánt nagyobb erőkkel hozzájárulni a „római” fegyverek sikeréhez. A forráshely értelmezésekor azt a lehetőséget sem szabad elvetni, hogy a gepidákat az 551/552-es harcok után nem királyuk bocsátotta Justinianos rendelkezésére, hanem *maguk* a bizánciak toborozták őket. Ez a gyakorlat a későbbi időszakban is megfigyelhető: 575-ben az Avar Kagánátus területéről tölthették fel csapataikat a perzsák ellen készülő bizánciak.²² Ezek láttán eléggé aggályos, hogy Prokopios mennyiben használható a gepida társadalom fegyveres hányadának meghatározásához. A Justinianos kor kiváló történetíróját leszámítva nem lelhető fel több adat a gepidák seregszámait illetően.

Szintén kevés forráshely utal a gepidák által használt fegyverekre. Erről csak négy szerző tesz említést: Ennodius (473–521) a *Panegyricus dictus Theoderico regi*²³, Jordanes (5. század vége–6. század közepe) a *Getica*²⁴, caesareai Prokopios (6. század) a *De bello Gothicoban*²⁵, míg Paulus Diaconus (730–799) a *Historia Langobardorum*²⁶ (1. táblázat). Olyan igényű munka, mint Maurikios *Stratégikonja*, mely révén komplexebb képet kaphatnánk a gepidák harci kultúrájáról az írott források alapján, nem áll rendelkezésünkre. Szerzőink javarészt a hadviselésben járatlan személyek voltak, Prokopiosot kivéve egyikük sem vett részt hadjáratban.²⁷ Az írott forrásanyag nem alkalmas a Kárpát-medencei gepidák egyes fegyvereinek leírására: az antikvitástól öröklött és a kora középkorban is továbbélő

²⁰ PROKOPIOS, DE BELLO GOTHICO. IV. 26. 12–13.

²¹ PROKOPIOS, DE BELLO GOTHICO. IV. 25. 7–15. Justinianos Audoin segítségére küldte herul segédcsapatait, valamint thüring Amalafridot is. A bizánci haderő először Ulpianáig vonult fel, onnan pedig a langobardokkal kiegészülve betörték a Gepida Királyság területére, ahol súlyos vereséget mértek ellenfelükre. Jordanes szerint Attila ideje óta nem volt ekkora csata a területen. JORDANES, ROMANA. 386–387. A harcok után a langobardokkal kiegészült császári csapatok folytatták útjukat Itália felé. 552 után a bizánci kormányzatnak sikerült a dunai határok mellett békét kényszeríteni a langobardokra és a gepidákra. Ez Bizánc számára létfontosságú volt, ugyanis a Totila révén újra erőre kapó itáliai Osztrogot állam elleni döntő összecsapáshoz szükséges volt a béke az északi határok mentén.

²² SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. 44. Szádeczky-Kardoss Samu feltételezi, hogy itt is toborozhattak a bizánciak embert, ugyanis korábban avaroknál említett személyek jelennek meg a perzsa fronton.

²³ *Gladius*: ENNODIUS. VII. 29.; *lancea*, *telum*: ENNODIUS VII. 31.

²⁴ *Gladius*: JORDANES, GETICA. 261.; *ensis*: JORDANES, GETICA. 262.; *arma*: JORDANES, GETICA. 99.

²⁵ *Ξιφος*: PROKOPIOS, DE BELLO GOTHICO. III. 1.; *δορυ*: PROKOPIOS, DE BELLO GOTHICO. IV. 32.

²⁶ *Gladius*: PAULUS DIACONUS, HISTORIA LANGOBARDORUM. I. 24.; *spolium*: PAULUS DIACONUS, HISTORIA LANGOBARDORUM. I. 23.

²⁷ A középkori hadtörténetírás forrásairól és a hozzájuk kapcsolódó forrástani problémákról részletebben Veszprémy László ír. VESZPRÉMY 2006.

Fegyverterminus	Említés
Ensis	1
Gladius	2
Ξιφος	1
Δορυ	1
Lancea	1
Arma	3
Telum	1
Spolium	1
Tutela	1

1. táblázat: A gepidákról szóló forrásokban előforduló fegyverterminusok aránya.

sematikus germánábrázolást alkalmazták. A legtöbb terminus a közelharc fegyvereire vonatkozik, mindössze egy forráshely utal a gepidák által alkalmazott távolsági harc eszközeire (2. táblázat).

Fegyvertípus	Esetszám
Szűrő-vágó fegyver	5
Szálfegyver	2
Távolsági fegyver	1

2. táblázat: A forrásokban szereplő fegyvertípusok egymáshoz viszonyított aránya.

Fegyverek aránya a Tisza-vidéki temetőkben

A hazai és a nemzetközi szakirodalom, mint a korábban idézett bécsi történész Walter Pohl is, a gepida fegyverek arányának meghatározásakor alapvetően a Bóna István által közölt adatokra támaszkodott. A népvándorlaskor iskolateremtő kutatója szerint a gepida temetkezéseknek mindössze a 10 %-a volt fegyveres sír, ami a korszak viszonyai között egy igen kötött helyzetű társadalom meglétére enged következtetni. Bóna számításai alapján ez az arány a langobardoknál nagyjából 20 % körüli értékeken mozog, sőt a Kárpát-medence nyugati felét magukénak tudó germánok nehéz közelharc fegyverzet terén jóval felszereltebbek voltak keleti szomszédaiknál (4. melléklet).²⁸

A népvándorlaskor langobardjainak ilyen mértékű felfegyverzettsége azonban igen csálóka, ugyanis a korszak professzionális katonáskodó törzsi-nemzetségi társadalmi esetében sem találhatók ilyen magas arányszámok. A Meroving-kor Európájának temetői nagyon eltérő képet mutatnak a fegyvermelléklettel ellátott sírok terén. Némely igen ritka esetben a temetők férfijainak többsége harceszközökkel együtt kerül sírba, ám a legáltalánosabbnak az tekinthető, amikor az eltemetett férfiak 40–50 %-a részesül fegyvermellékletben.²⁹ Heinrich Härke 47 angolszász temetőt vizsgált meg az 5–7/8. század közötti periódusból, a temetkezések 18%-

²⁸ BÓNA 1974. 62–63.

²⁹ STEUER 1970. 360.

ában volt fegyver, a férfiak csontvázas temetkezéseiben pedig ez az arány 47%, ami megfelel a fentebb vázolt európai kontinentális átlagnak.³⁰ Az egykori alamann szállásterületeken ezek az arányok még nagyobb ingadozásokat mutatnak a 6–7. század viszonylatában, minthogy egyes régiókban 70, míg más földrajzi egységekben 20–30 %-ot tesz ki a fegyveres férfisírok aránya. Az ilyen mértékű eltérések létrejöttében a területre vonatkozó adatokat összegyűjtő Claudia Theune szerint több tényező is meghatározó lehet: eltérő helyi hagyományok (korábbi provinciális lakosság), más területről érkező népesség és tradíciók átvétele.³¹ Természetesen fontos megjegyezni, hogy a temetők fegyveres sírjainak aránya igen gyakran csalóka lehet, mivel sok esetben a magas arányszámok egyszerű és könnyen deponálható fegyvereket takarhatnak (1–2 nyílhegy, *saxok*). A 7. században igen kiváló példa erre a *saxok* tömeges megjelenése a temetkezések anyagában.³²

A germán világtól függetlenül a Kárpát-medencei avar népesség körében Szentpéteri József számításai alapján is csak a férfiak egyötöde kapott túlvilági útjára mellékletül fegyvert. Ezek az adatok akkor válnak érdekessé, ha hozzáteszünk, hogy a korabeli források milyen nagy arányban számolnak be az avarok hadjáratairól. Szentpéteri a fegyveres sírok és a társadalom kapcsolatáról több kérdést is felvetett: „A fegyveresek létszáma az ismert adatok szerint az avar kori férfi lakosságnak megközelítőleg egyötöd részét jelenti. Ez az arány rámutat arra, hogy a korabeli szabadok körében jogosan feltételezett általános fegyverviseléshez nem járult a harci eszközök mindenhol, mindenki számára és minden időben gyakorolt temetkezési szokása. Egyelőre magyarázatra vár az is, hogy szabad jogállásuk jelvényével (veretes övvel) a 2.201 fegyveresnek alig fele része, 1.045 fő rendelkezett – csupán 48 százalékuk! A vizsgált személyek alig egyharmad része kora avar kori (587 fő, 27 %), s több mint kétszer annyi volt a biztosan késő avar kori harcosok létszáma (1.524 fő, 69 %), rajtuk kívül 90 fő egyelőre "avar kori" fegyveresként van nyilvántartva.”³³

A langobardok körében mind a Pannoniai fázis, mind pedig az itáliai településterületen a korszak átlagát bőven meghaladó mértékben voltak jelen a fegyveres férfiak temetkezései.³⁴ Legutóbb Paolo de Vingo mutatott rá arra, hogy a 6–7. századi langobardok körében a harcos kultuszának milyen *kiemelkedő* fontossága volt.³⁵ Belső keletkezésű forrásaik is jól érzékeltetik a király – aki a hadsereg vezetője, a fegyveres harcosok társadalmat szervező személy – fontosságát, valamint az ő hatalmát biztosító harcos elit kiemelkedő szerepét; amely egyben hagyományaik meg-

³⁰ HÄRKE 1992. 217.

³¹ THEUNE 2004. 358–360.; a soros temetők létrejöttéről és a bennük található fegyvermellékek eredetéről legutóbb összefoglalóan Fehr értekezett: FEHR 2012. 755–763. Véleménye szerint nem biztos, hogy minden esetben csak barbár eredetű lehet a fegyvermelléklet adás szokása, megjelenése inkább egyfajta új vegyes elit kialakulását jelezheti.

³² REISS 2007. 222; THEUNE 2004. 360; és JØRGENSEN 1999. 163–164, 168.

³³ SZENTPÉTERI 1993. 164–165.

³⁴ A változások a két terület között természetesen tetten érhetőek, hiszen Itáliában új kulturális elemek is színezik majd a langobardok kultúráját. Itáliában összességében a fegyveres sírok száma csökken, de elsősorban a reprezentáció szempontjából megnő a pajzsok és *spathák* előkerülési aránya, valamint a *saxok* száma is megugrik (korábban a Kárpát-medencében nem beszéltek a langobardok esetében *saxokról*). BARBIERA 2005. 127–129.

³⁵ DE VINGO 2008. 293–294.

örzésének is fontos alappilléreül szolgált. Ez a harcos-ideológiát reprezentáló szemléletmód igen jól nyomon követhető a korszak temetkezéseiben. Véleményem szerint a belső forrással nem rendelkező gepidák és a harcos mentalitást mind a régészeti, mind az írott források terén is túlerepresentáló langobardok ilyen mérvű összevetése *nem járható út*. Megjegyzendő azonban, hogy a korábban *egységesnek* vélt pannóniai szállásterület anyaga a közzétételnek köszönhetően már koránt sem mutat olyan egységes képet. A Bóna féle rendszerbe bajosan illeszthető be többek között Kajdacs-Homokbánya és Tamási-Csikólegelő temetője a fegyverzetben mutatkozó eltéréseivel.³⁶

A Tisza-vidék gepida lakosságának valóban, ahogy arra Bóna is rámutatott, mindössze 13,3 %-a volt fegyverviselő, a temetők képe alapján. 1222 temetkezésből mindössze 161 sírba került fegyver az elhunyt mellé. Ha azonban megvizsgáljuk, hogy mi a fegyveres sírok aránya, a biztonsággal férfinak meghatározható temetkezéseken belül, akkor egészen más eredményre jutunk. 1222 sírból biztosan 381 temetkezés volt férfi sír, tehát a férfi lakosság 42 %-a tartozhatott a fegyverfogók csoportjába (3. táblázat).

Temető	Sírszám/fegyveres sír	Százalék (%)	Férfi sírok száma	Fegyveres férfi sírok (%)
Békésszentandrás–Sírató	6/1	16,6 %		
Biharkeresztes–Toldiútfél	13/1	7,7 %	3	33,3 %
Derecske–Újpatika	3/1	33,3 %	1	100 %
Gyula–Főenyves	1/1	100%	1	100 %
Hódmezővásárhely–Gorzsa	32/2	6,25 %	14	14,3 %
Hódmezővásárhely–Katona István-halom	10/2	20 %	5	40 %
Hódmezővásárhely–Kishomok	107/7	6,5 %	32	21,9 %
Kardoskút	5/1	20 %	2	50 %
Kétegyháza	19/1	5,3 %	7	14,3 %
Kisköre–Pap tanya	9/1	10,1 %	3	33,3 %
Kiszombor–B	154/12	7,8 %	37	32,4 %
Kláralfalva	11/2	18,2 %	5	40 %
Lökőháza	1/1	100 %	1	100 %
Magyarcsanak–Bökénymindszent	41/4	9,8 %	13	30,8 %
Szenetes–Berekhát	306/52	17 %	93	56 %
Szentes–Kökényzug	77/7	9 %	27	26 %
Szentes–Nagyhegy	79/14	17,8 %	21	66,6 %
Szolnok–Szanda	223/26	11,7 %	66	39,4 %
Szolnok–Zagyvart	6/1	16,6 %	3	33,3 %
Szőreg–Téglagyár	97/21	21,6 %	41	51,2 %
Tiszafüred–Nagykenderföldek	20/3	15 %	4	75 %

3. táblázat: A fegyveres sírok aránya temetőnként a teljes népesség és a férfiak körében a Tisza-vidéken.

³⁶ Kajdacs-Homokbánya és Tamási-Csikólegelő temetői esetében már a korábbi kutatásban is felmerült, az Elba-vidék, Alsó-Ausztria és a Morva-medence területeivel fenntartott gazdag kapcsolatrendszer és feltételezhető migráció lehetősége is. Összefoglalóan VIDA 2008. 346., 348–349.

Ezek az arányok *teljesen* megfelelnek a korszak európai átlagának. Nem szabad elfeledkeznünk arról a lényeges momentumról, hogy a Tisza-vidéki temetők antropológiai anyaga töredékesen feldolgozott, így a fenti adatok *is épp ilyen töredékesen* tükrözik a valóságot. A korábbi ásatásokból származó embertani anyag jó része sem a nem, sem az életkor szempontjából nem meghatározható, sőt ezek jelentős része ma már nem lelhető fel. Kishomok 12 (13,2 %); Szolnok–Szanda 27, Szörög–Téglagyár 14 (12 %), Magyarcsanád–Bökény 9 (22 %), Tiszafüred 9 (47 %), Szentés–Nagyhegy 32 (41 %) halottjának nemét nem lehetett a régészeti anyag alapján sem megállapítani.³⁷

Nem szabad említés nélkül hagynunk azt sem, hogy a Meroving-kor temetőinek akár a 80 % is a sírablások áldozatául eshetett (bár többek között a Felső-Duna vidéken szerencsésebb a helyzet). Ez nincs másként a Kárpát-medence keleti felében sem, hiszen az újabb adatok alapján a gepida temetők sírjainak átlagban a felét kirabolták. Az újabb közlések közül szemléletes Hódmezővásárhely–Kishomok temetője, melynek sírjait is ilyen brutális mértékben fosztották ki. Több sír is kifejezetten a díszfegyverek után kutató sírablók áldozatául eshetett. A szolnok–szandai temető 122. sírjában egy hengeres alakú mészkögyöngy került elő a temetkezés földjéből, fegyvermelléklet nélkül.³⁸ A helyzet érdekessége, hogy ezek a mészkögyöngyök kizárólagosan *spathák* mellett találhatóak. Ezek alapján könnyen elképzelhető, hogy a sírból kiemelték a nemesfémrel díszített fegyvert. A Hódmezővásárhely–Kishomoki temetőben a 42. és a 82. rablott sírban is érdekes módon csak egy-egy *sax* került elő a halott férfiak mellől.³⁹ Mind a két temetkezést kirabolták, sőt a 82. sír *spathához* tartozó hegyének töredéke ebben az esetben is a díszfegyver utáni rabló kutatás emlékét őrzi.

A fegyveres sírok arányának meghatározásakor figyelembe kell venni a temetkezési hely típusát is. A Gepida Királyság fennállása alatt a kisebb tanyák, udvarházak melletti és a nagy soros temetők mind-mind más arányszámokat mutatnak.⁴⁰ A magányos temetkezésekben természetesen 100 % a fegyveresek száma, míg a családi temetőben, vagy egy nagyobb soros temetőben ez a szám 20–60 % között mozog (3. táblázat). Természetesen ezek az arányszámok sem minden esetben tükrözik a valóságot, hiszen a temetők egy jó része nem teljesen feltárt.⁴¹

A korábbi germán kutatás már részletesebben foglalkozott a Meroving-kori fegyveres leletanyag regionális különbségeivel és annak lebontásával. Frank Siegmund 2000-ben megjelent monográfiájában a fegyverzet alapján területi modelleket hozott létre az egykori frankok és alamannok által lakott régiók régészeti emlékeinek vizsgálatakor.⁴² Siegmund regionális rendszerében markáns eltérések mutatkoznak az egyes területek fegyverzetének összetételében is: míg az általa

³⁷ BÓNA–NAGY 2002. 143.; BÓNA 2002. 236.; NAGY 1997. 52.; NAGY 2005. 194., Tiszafürednél számításba kell venni a brutális mértékű rablást is.

³⁸ BÓNA 2002. 217.

³⁹ BÓNA–NAGY 2002. 51., 67–69.

⁴⁰ NAGY 1993. 60–61.

⁴¹ NAGY 1997. 52–54.

⁴² Siegmund a fegyverekre vonatkozó adatait összesítő táblázatban közölte, mely alapján 5 „modellhez” jutott, melyeket végül egyesített egy nyugati és egy déli modellként. SIEGMUND 2000. 189–212. Érdekesség, hogy egyes fegyvereknek a vizsgálatát, mint a páncélok, sisakok és a nyílhegyek különbözõ szempontok miatt (mobilitás, egyes életkorhoz tartozó jellemző mellékletek) nem vette figyelembe.

elkülönített déli területeken főként a *spatha-sax*⁴³, addig a nyugati területeken a lándzsahegy és balta a meghatározó.⁴⁴ A fegyver mellékletek és arányaik régióként, sőt akár temetőről temetőre mind összetételben, mind pedig arányszámban is eltérőek lehetnek, ahogyan arra az angolszász fegyveres temetkezések részletes elemzése is rámutatott.⁴⁵ A Tisza-vidék gepida anyagát vizsgálva e különbségek, a szomszédos pannóniai langobardokhoz viszonyítva megvannak, azonban temetőnként különböző képlet áll elő itt is. A fegyverek száma és eloszlása alapján szinte minden temető *külön* egységként kezelendő, az egyes jól körülhatárolható mikrorégiókban sincsenek *megbonthatatlan* rendszerek. A Szentés környéki temetőkben a fegyveres férfiak aránya eltérő, ami részben a feltárások mértékének köszönhető, míg a fegyverzet összetételében hasonlóságok figyelhetők meg. Mindhárom szentesi temetőben nagyjából azonos arányban találhatók meg a közelharci (*spatha, sax, langsax*, lándzsahegy), a távolsági fegyverek. A szentesi mikrorégió vizsgálata igen kiváló, hiszen egy területen három sorostemető is adott. A hódmezővásárhelyi temetkezési helyek esetében azonban nem mutatható ki ilyen összefüggés, ami részben éppen a különböző temetőtípusokból is (sorostemető, családi temető) adódik. Hasonló problémával állunk szemben a Zagyva vidékén is, hiszen a két értékelhető szolnoki temető nagyságában és felépítésében (típusában) és időrendjében is eltérő.⁴⁶

A gepida temetők harcosai aránylag egységes rítus szerint lettek túlvilági újjá a bocsátva. A temetők sírcsoportjai általában egy-egy gazdagabb fegyveres férfi sírja köré rendeződtek. A szőreg-téglagyári temető gerincét például a fegyveres sírok alkották, köréjük temették az asszonyokat és a gyermekeket.⁴⁷ Ez azonban nem minden esetben törvényszerű, ugyanis a Szőregen a több fegyverrel eltemetett férfi a temető délkeleti oldalán található, míg Szentés–Kökényzsugon a középső sírcsoport-

⁴³ A magyar szakirodalomban nem található egységes terminológiai rendszer az egyélű vágófegyverekkel kapcsolatban. A német szakmunkákban a Meroving-kor egyélű vágófegyvereinek elkülönítésére több lehetőség megoldás született. Berthold Schmidt a közép-németországi kora népvándorlás-kori anyagot bemutató munkájában az alábbi csoportokat állította fel: *Schmalsax* (keskeny *sax*), *Breitsax* (széles *sax*), *Langsax* (hosszú *sax*) (SCHMIDT 1961. 150). Legutóbb Az egyélű vágófegyverek főbb csoportjait a méret, szélesség és súly figyelembevételével is rendszereztek: *Kurzsax* (rövid *sax*), *Schmalsax* (keskeny *sax*), *leichte Breitsax* (könnyű széles *sax*), *schwären Breitsax* (nehéz széles *sax*), *Langsax* (hosszú *sax*) (SASSE 2001. 82.) Méreteiket nézve a *langsax*ok 50–70 cm, a *sax*ok pedig 25–40 cm közötti értékeken mozognak. A magyar kutatásban Bóna István és Cseh János alkalmazta elsősorban az 50–70 cm-es egyélű vágófegyverekre (*langsax*, *schmale langsax*) a *scramasax* kifejezést (CSEH 1989. 73; BÓNA 2002. 206). A *scramasax* terminust a kora középkor történetírói közül elsőként Tours-i Szent Gergely használta *Historia Francorum* című munkájában. A műben maga a szerző adja meg az ófrank *scramasax* etimológiáját: „...hosszú késsel, amit a népi nyelven *scramasax*nak neveznek” (GREGORIUS TURONENSIS, *HISTORIA FRANCORUM* III. 18). Max Martin vetette fel, hogy a *scramasax* terminussal Tours-i Szent Gergely a frankok jellegzetes fegyverére a *saxra* utalt, nem pedig az 50–70 cm közötti értéken mozgó *langsax*okra. A frank területeken a Meroving-kor korai időszakában nem számítottak elterjedt fegyvernek az 50–70 cm *langsax*ok. Martin véleménye szerint magát a *scramasax* kifejezést nem használják a 6. századot követő időszakban az írott kútfők sem (MARTIN 2004. 163–164). Véleményem szerint éppen ezért lenne érdekesebb használni a *scramasax* kifejezés helyett a Nagy Margit révén már magyar szakmunkában is alkalmazott *langsax*, vagy *keskeny pengéjű langsax* kifejezést.

⁴⁴ SIEGMUND 2000. 174–213.

⁴⁵ HÄRKE 1992. 218.

⁴⁶ Megjegyzendő, hogy a Szolnok–Zagyvapart csak temetőkezdemény és feltehetően a 6. század első harmadában felhagyják használatát.

⁴⁷ NAGY 1983. 159.

tokba temették el a hasonló gazdagságú férfit.⁴⁸ Azt sajnos nem tudjuk, hogy milyen mechanizmusok befolyásolták az egykori közösségekben a temetkezés menetét, feltehetően a család és a kisebb közösségen belüli külső reprezentációnak kiemelkedő szerepe lehetett.⁴⁹ A gepidák esetében is gyakorta megfigyelhető, hogy a legkorábbi, az egyes temető részeket nyitó fegyveres férfi sírok a közösségek, családok vezetői lehettek, a többi fegyveres temetkezés is *ezek köré* csoportosul.⁵⁰

Nem és kor szerinti megoszlás

A fegyver mellékletadás korcsoportonkénti lebontása igen fontos eredményeket hordozhat magában. A Meroving-korban megfigyelhető tendencia, hogy fegyvert *főként* az idősebbek mellé helyeznek a temetéskor, míg a fiatalabb korosztályokba tartozók relatíve *kevesebb és könnyebb* felszereléssel vannak ellátva.⁵¹ A nehezebb támadó harceszközök főként *maturus* korú halottak mellett találhatók meg, ami inkább *reprezentációs* igényeket, mint *funkcionális* jelleget mutat. A férfiak esetében az újabb szemléletű elemzések rámutattak, hogy az életkor előrehaladtával arányosan nő a sírba helyezett fegyvermennyiség is.⁵² Általában igen fontos dolognak tekinthető az elhunytak pontos életkora, mivel a temetők elsősorban családok sírcsoportjaiból állnak és a családon belül mindenkinek megvan a foglalkozásából, társadalmi és antropológiai életkorból adódó pozíciója. A legtöbb monográfia csak a felnőtt és gyerek kettéválasztást végzi el, és nem vizsgálja a különböző mellékletek életkor-specifikusságát.⁵³

A Tisza-vidéki gepidák körében is megfigyelhető, hogy fegyvert mellékletül felnőtt férfiak kaptak másvilági útjukra. Mindenképpen érdemes megjegyezni azonban, hogy fegyverek *női sírokból is kerülnek elő*. Általában láncpáncélként meghatározható összerozsdásodott láncszemek találhatók a női sírokban.⁵⁴ A szokás egyáltalában nem ismeretlen a Meroving-kor germánjainál, hiszen hasonlóak figyelhetőek meg az alamannoknál is, akik védő amulettként helyezik a nemesasszonyok sírjaiba a lamellás páncél darabjait.⁵⁵ A dunántúli langobardoknál Tamási-Csikólegelő 37. sírjában egy kislány temetkezésében találták meg egy láncpáncél nagyobb töredékét.⁵⁶ Az ilyen mellékletek általában a vas mágikus erejébe vetett hittel hozhatók

⁴⁸ CSALLÁNY 1961. 33; GALLINA 1999. 95.

⁴⁹ BRATHER 2008. 252–259.

⁵⁰ Kiváló példák erre Szőreg–Téglagyár, Szolnok–Szanda, Szentés–Nagyhegy temetői. STEUER 1982. 435–440. Az angolszászok esetében is megfigyelhető a jelenség: HÄRKE 1992. 217.

⁵¹ BRATHER 2004A. 502–504.

⁵² BRATHER 2004B. 29–31.

⁵³ Mint ahogy arra már Sebastian Brather a pleidelsheimi temető kapcsán rámutatott a leggazdagabb mellékletek a felnőtt korban kerülnek be a temetkezésekbe (20 és 50 között, de lányoknál már 14 éves kortól!). Nőknél 14 és 60 év között figyelhető meg ez a fajta gazdagság, míg a férfiaknál rövidebb ez a periódus, 20 és 40 év közé esik. A nőknél feltehetően a biológiai tényezők mellett is kitelődik ez a gazdag kor, mely összefüggésben van a társadalomban betöltött szerepekkel. A férfiaknak a társadalmi reputáció szempontjából kevesebb idejük van, bár érdekes, hogy a férfiaknál hamar megszűnik ez a bőség, de a nőkhöz képest a *maturus* és a *senilis* korosztály halottjaira is odafigyelnek, több melléklet van ezekben temetkezésekben. BRATHER 2004B. 29–31.

⁵⁴ Szenté-Berekhat 89; 139, 190. sír (CSALLÁNY 1961. 80., 84., 88.); Hódmezővásárhely-Gorzsza 29. sír (CSALLÁNY 1961. 262.); Szőreg 79. sír (NAGY 2005. 132.).

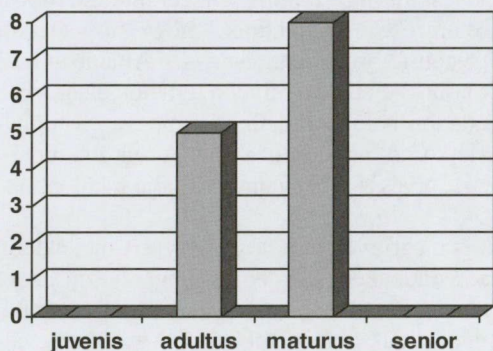
⁵⁵ CHRISTLEIN 1979. 73.

⁵⁶ BÓNA–HORVÁTH 2009. 158.

összefüggésbe.⁵⁷ A női sírokban található fegyverek mellett szintén egyedi esetnek minősül a két lósrírból előkerült lándzsahegy is a Tisza-vidéken.⁵⁸

Pontos életkor-adataink a hódmezővásárhely-kishomoki és a szőreg-téglagyári temető sírjainál szinte maradéktalanok. A fent említett temetkezési helyeket leszámítva még Kiszombor–B. és Szolnok–Szanda esetében ismert a fegyveres sírok antropológia életkoradatainak közel 50%-a. Ám a többi Tisza-vidéki lelőhellyel kapcsolatban katasztrofális a helyzet, a nagy sírszámú Szentés melletti temetőkből mindössze két adat áll rendelkezésünkre. Ezek fényében a töredékes információkból levonható következtetéseket is igen elővigyázatosan kell kezelni!

A közelharc fegyvereket javarészt az *adultus* és a *maturus* korban helyezik a Tisza-vidéken a halottak mellé. A leggyakrabban a *maturus* korban kerül a sírba *spatha*, de megfigyelhetők több esetben *adultus* korban lévő személyek mellékletei között is (1. ábra). Ezekben az esetekben azonban megjegyzendő, hogy a *spatha*



1. ábra: A *spatha*k korcsoportonkénti lebontása.

mellékletes *adultus* korú halottak már sokkal közelebb álltak a *maturus* korhoz, mint a *juvenis*hez.⁵⁹ Külön érdekesség, hogy a Szőreg-Téglagyáron karddal eltemetett *adultus* korú férfiak 170–180 cm magasak voltak, tehát kiemelkedtek a kor Tisza-vidéki 167–169 cm közötti férfi átlagmagasságából (1. melléklet).⁶⁰

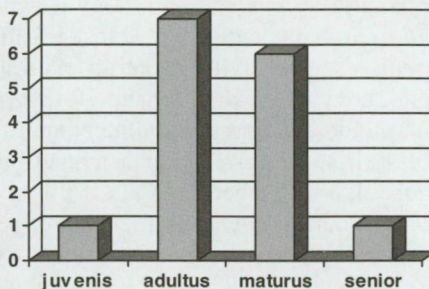
⁵⁷ A női sírba kerülő páncélszem részlet a *pars pro toto* elve alapján a páncél egészének védőfunkciójával is felruházhatta az elhunyt személyt a másvilági útja során, másrészt az élőknek is biztonságot jelenthetett a visszajáró halottal szemben. Nagyon sok táská közelében kerül elő, feltehetően a férfiak az újrahasznosítandó fémeket is összeszedték. A láncszemek értékelésével kapcsolatban még két lehetőség merül fel: vagy a késtokot rögzítő fémlánc lehetett langobard analógiák alapján, vagy a női viselet részét képezhették (NAGY 2005. 164.) Azonban ezeknek ellentmond a láncszemekon található szegcselek jelenléte, valamint az is, hogy megfigyelhetően a láncszemek sorba vannak fűzve, több esetben is kétsornyi töredék kerül elő a sírokból.

⁵⁸ Szőreg-Téglagyár 116. sír (NAGY 2005. 133–134.); Törökszentmiklós–Batthyány utca 54/A (CSEH 2005. 43–44). Megjegyzendő, hogy a lósrírból előkerülő lándzsahegyek már az avar korszak felé mutatnak, hiszen ez a szokás akkor terjed el széles körben. Dobos Alpár az erdélyi lovas temetkezések kronológiai és etnikai értelmezése során igen mértéktartóan járt el, ugyanis nem akart kizárólagosan állást foglalni egyik, vagy másik elmélet mellett sem. DOBOS 2010. 387–389. Balogh Csilla az avar korszakban megjelenő szimbolikus lószerszámos temetkezéseket éppen a gepidákkal hozta összefüggésbe. BALOGH 2009. 18.

⁵⁹ Szentés-Kökényzug 68. sír 40–45 éves *adultus*, már a két korosztály határán volt, a Kiszombor–B. 310. sírjának halottja pedig 30–45 között hunyt el.

⁶⁰ BÓNA–NAGY 2002. 144.

A halottak mellé a leggyakrabban az *adultus* és a *maturus* korban kerül lándzsa melléklet gyanánt. Egy-egy esetben a szonok-szandai temetőben található *juvenis* és *senior* korú elhunyt mellett is a jellegzetes germán közelharci fegyver.⁶¹ A *saxok* magukban főként *adultus* korú férfiak mellékleteként fordulnak elő, de természetesen a *spathák* mellett a *maturus* korban lévő halott mellett kerültek elő Hódmezővásárhely–Kishomokon (2. ábra, 1. melléklet). A védőfegyverek esetében mindössze három adat áll rendelkezésünkre: az egyetlen sisak töredék egy kirablott *maturus* férfi, míg a két pajzsdudor egy *adultus* kor második felében járó és egy *maturus* korú temetkezésből került elő.



2. ábra: Lándzsahegyek korcsoportonkénti lebontása.

Az alamann és más nyugati germán népesség körében a legtöbb nyílvesztőt a fiatalabb, gyermekek, ifjak temetkezéseiben lehet fellelni. Az íjakat és a nyilakat a nyugati szakirodalom éppen



1. kép: Szolnok–Szanda nyílhegy mellékletes 190. gyereksírja. (BÓNA 2002.)

ezért általában gyermek és fiatal korosztály fegyverként tartja számon.⁶² A gepida temetőkben hasonló esetre mindössze három példát tudunk felmutatni: Szolnok–Szanda 93. és 190., valamint Tiszafüred–Nagykenderföldök 11. sír (1. kép).⁶³ Az eltemetett fiatalok egységes rítus szerint lettek elhantolva, mindegyikük egy-egy kisebb méretű nyílvesztőt kapott mellékletül, amit a bokák mellé helyeztek. A Kárpát-medencéből a hegykő-csoport temetkezéseivel kapcsolatban korábban Bóna István idézett hasonló esetet. A hegykői 55. sírba temettek el egy 8–10 éves fiút, akinek bokája mellé helyezték kétélű köpös nyílcsúcsát.⁶⁴ Szintén Hegykőn a 75. sírban feküdt egy *infans* II.–*juvenis* korosztályhoz tartozó elhunyt, akinek bokája mellé helyeztek két nyílhegyet.⁶⁵ Ezen kívül még 3 esetben figyelhető meg a langobard szállásterületen gyermekek körében nyílhegy mellékletes temetkezés.

Brigitte Lohrke az alamann gyermektemetkezéseket feldolgozó monográfiájában kimutatta, hogy a gyermeksírokban található nyílhegyek száma az életkorral egyenes arányban nő.⁶⁶ Míg a gyermekek és *infans* I. korosztály sírjaiban 1–3 darab hegy az átlagos, addig az *infans* II. és *juvenis* korosztály elhunytjai mellé már a 4–13 darabot is deponálnak túlvilági útjukra.

⁶¹ Szolnok–Szanda 72. és 113. sír. BÓNA 2002. 211., 216.

⁶² KOCH 2001, SASSE 2001, 90. BRATHER 2004B 31. LOHRKE 2004. 98–100.

⁶³ BÓNA 2002. 214, 228, 248.

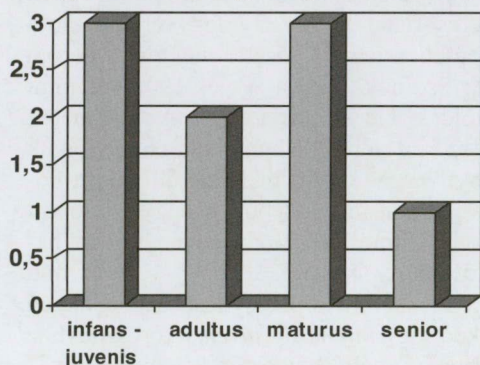
⁶⁴ BÓNA 1964. 132; BÓNA–HORVÁTH 2009. 47.

⁶⁵ BÓNA–HORVÁTH 2009. 55.

⁶⁶ LOHRKE 2004. 99–100. TAB 27.

Sajnálatos módon éppen a legtöbb fíjászfelszereléshez tartozó eszközt felmutató szentesi temetők kapcsán nem rendelkezünk pontosabb nem és életkor meghatározással. Ezek fényében lehet, hogy más megvilágítást nyerne az fíjások kiemelkedő számának problémája is. A Szentcs-Kökényzug 45. sírjának 145 cm-es testmagasságú halottjáról *feltételezhető*, hogy a nyílvevővel eltemetett személy *juvenis*, vagy *adultus* korú lehetett.⁶⁷ A felvetést erősítheti az a tény is, hogy ennél a temetkezésnél is mindössze két nyílhegy került elő a jobb láb mellől. Ezen kívül igen figyelemre méltó, hogy a berekháti temető 19 fíjászmelléklettel eltemetett sírjából tizenkettőben csak mindössze *egyetlen* nyílhegy került deponálásra. Ez magyarázható a nagyfokú rablással is, de ugyanakkor a nyugati analógiákat figyelembe véve mindenképpen elgondolkodtató lehet.

Pontosabb életkor meghatározással fíjászmellékletes síroknál 6 esetben rendelkezünk: Kiszombor-B. 63., Szentcs-Nagyhegy 23., Szolnok-Szanda 7, 59, 60. és Szőreg-Téglagyár 73. sír (1. melléklet).⁶⁸ Ezek közül a temetkezések közül 3 *maturus* korú, valamint egy-egy *senior*, *adultus* és *infans* II. korosztályhoz tartozó elhunyt volt (3. ábra). A többi adat hiányában a szolnok-szandai temető helyi jellegzetességeként kezelhető az idősebb korosztály (2 *maturus*, 1 *senilis*) sírjaiban megjelenő távolsági fegyver erős túlréprezentálása, bár hasonló jelenséggel a pleidelsheimi temetőnél is találkozhatunk.⁶⁹



3. ábra: Nyílhegyek korcsoportonkénti lebontása.

Ezek fényében talán nem meglepő, hogy több nyílhegyet (6–12 darab) is elsősorban az *adultus* és a *maturus* korú temetkezésekben találhatunk. A dunántúli langobardoknál is a kettőnél több nyílhegygel rendelkező temetkezések főként az *adultus* és a *maturus* korosztály sírjaiból kerülnek elő.⁷⁰ Feltehetően ezekben az esetekben tegezbe helyezték a nyílvevőket.

Fegyverek, fegyverkombinációk

A fegyvertípusok száma és kombinációjuk aránya már Bóna elméletének is fontos részét képezte. A Tiszavidékről ismert 161 fegyveres sírnál 121 esetben csak egy, míg 41 alkalommal pedig több fegyver is előkerült a sírokból. A 121 magában előkerülő fegyver feltehetően nem az életben is használt harceszközök teljes deponálásának eshetőségét erősíti meg (4. táblázat). A magában előkerülő fegyverek nagy aránya is jól tükrözi, hogy a fegyveres sírok közel 73 %-a nem szolgálhat *biztos* forrásbázissal a fegyverzet re-

⁶⁷ CSALLÁNY 1961. 30.

⁶⁸ NAGY 2005. 132.

⁶⁹ BRATHER 2004B. 29.

⁷⁰ Hegykő-Mező utca 62. sír; Szentendre-Pannonia telep 46. sír; Szentendre-Pannonia telep 89. sír; Tamási-Csikólegelő 20. sír; Tamási-Csikólegelő 34. sír; Tamási-Csikólegelő 40. sír; Tamási-Csikólegelő 53. sír. BÓNA-HORVÁTH 2009. 49–50., 115–116., 135–136., 147–148., 155–156., 159–160., 166–168.

konstruálását célzó vizsgálatokhoz, ugyanis eléggé valószínű, hogy egy ember csak egyetlen fegyverrel rendelkezett volna.

Ezt a felvetést igazolja többek között, hogy a korabeli frank törvénykönyvekben általában a lándzsa és a pajzs *minden esetben közösen szerepel*, tehát egymást kiegészítő fegyverként értelmezhető, bár a nyugati temetkezésekben is csak gyakorta a lándzsahegy kerül elő.⁷¹ Ha valakit csak egy lándzsával, vagy egy *spathával* bocsátottak túlvilági útjára, az nem jelenti azt, hogy ne rendelkezett volna esetleg egy pajzzsal, melynek fémszerelékek híján a régészeti nyomát sem találhatjuk meg.⁷² Éppen ezért Heinrich Härke szerint a temetőkben található fegyveres sírokból nem az egykor volt valóság tükröződik vissza. Az életben használt fegyverek közül jó pár hiányozhat a sír inventárokból, melyek talán a temetkezési rítus miatt nem kerülnek a halottak mellé. Ebből fakadóan Härke nem tartja célravezető módszernek az egyes fegyverkombinációk manuális levetítését, általában minden esetben érdemes értékelni egy kombináció valószínűségét is.⁷³ Érdekes, hogy a jól feldolgozott angolszászok esetében a férfi társadalom 25%-át a *sax*-szal, lándzsával, pajzzsal, és *franciskával* (hajítóbaltaival) eltemetett személyek adják, míg az írott kútfők *javarészt* a nehezebb támadófegyverekről számolnak be.⁷⁴ Ugyanakkor arányaiban mérve kevés a nehezebb támadófegyverrel eltemetett halott, melynek oka az lehet, hogy *drága* volt a fegyver, valamint az előállítás is, így inkább generációkon keresztül továbbhagyományozhatták az utódokra.⁷⁵

Fegyver neve	Esetszám
Nyílcsúcs	111 (42 sír)
<i>Spatha</i>	16
Lándzsa	41
Pajzsdudor	7
<i>Sax</i>	4
<i>Langsax</i>	5
Tőr	2
Páncél	4

4. táblázat: A magában előkerülő fegyverek száma.

A mindössze egy fegyverrel eltemetett halottak mellé a legtöbbször, szám szerint 42 eset (34,7 %), nyílvevő, és talán a hozzá tartozó, múlandó anyagból ké-

⁷¹ DRÖGE 1981. 111–112.; STEUER 1970. 364.

⁷² A pajzsok mellett természetesen kerülhetett a sírokba más fából, vagy szerves anyagból készült fegyver is. Az európai fa fegyverekről összefoglalóan: CAPELLE 1982.

⁷³ HÄRKE 1992. 117–120.

⁷⁴ HÄRKE 1992. 221. A hősepekben elsősorban a kard és a védőfegyverek szerepelnek, de a csataleírások alkalmával igen gyakori a lándzsával és pajzzsal alakzatban történő harc leírása.

⁷⁵ A kard, mint generációkán át továbböröklött családi ereklye jelenik meg az angolszász *Beowulf* énekben is: „*Hrunting nevű kardját, a nagy markolatút, metsző acélból, mérgező ág-dísszel, ki ősi örökség kincséből maradt rá...* (BEOWULF. 1456–1458).” A kora középkori hősepikából kiindulva még az is elképzelhető, hogy ajándékozták a drágább fegyvereket. A *Beowulf* énekben több alkalommal is utalnak hasonló cselekedetre. (BEOWULF. 1022., 1456–1460.) A Kárpát-medencéből is ismert hasonló eset: Turisind halott fia Thorismod fegyvereivel ajándékozta meg a langobard Alboint. PAULUS DIACONUS, HISTORIA LANGOBARDORUM. I. 24.

szült íj kerül mellékletül.⁷⁶ Ezt követi 41 (33,8 %) lándzsahegy. A lándzsahegyek, ha lehetséges elkülönítésük, a közelharc és a távolsági fegyverek közé is sorolhatóak. A Meroving-kor klasszikus hajítódárdái, az *angok* nem találhatóak meg a gepida leletanyagban, ám hajítólándzsák egy-két esetben kimutathatóak.⁷⁷ A közelharc fegyverei jóval kisebb arányban vannak jelen: *spatha* 16 (13,2 %), *langsax* 5 (4,1 %), *sax* 4 (3,3 %). Az egy fegyverként sírba kerülő példányok között a pajzsdudorok jelenléte (7darab –5,7 %) arra hívja fel a figyelmet, hogy a temetkezések jelentős részét megbolygatták (4. táblázat).

Fegyverkombináció 41 esetben fordul elő, s nagyrészt a közelharc fegyverei (*spatha*, *langsax*, pajzs, *sax*, lándzsa) dominálnak (2. melléklet). A 41 kombinációból 30 esetben lehet a közelharc fegyverek dominanciájára következtetni (73 %). A fegyverkombinációkon belül 23 esetben (56 %) vannak jelen *spathák*, melyek inkább a specializált nehéz közelharc fegyverek használata felé mutatnak. Ezeknek az adatoknak a fényében erősen kérdésesé válik a gepida harcosok gyengébb felszereltségét valló nézet. Ugyanakkor több kombináció (sisaktöredék nyílheggyel) egyaránt mutatja, hogy a század eleji ásatásokon nem jegyezték fel minden esetben a sírrablások tényét, mely révén további adatvesztéssel számolhatunk.⁷⁸

A nyugati germán kultúra régészeti hagyatékában igen markáns csoportot képviselnek a fegyverkombinációk alapján a könnyebb és távolsági fegyverzettel (*sax*, lándzsa, balta, nyíl) felszerelt harcosok.⁷⁹ A gepidák körében a *sax*–lándzsa–nyílhegy együttes aránya 20 % körüli értéken mozog–7 db (17,5 %)—, így még mindig egy igen markáns csoportját alkotja a leletanyagnak.

Robert Reiß értékelése alapján a kora Meroving-kori frank fegyveres síroknak is két típusa körvonalazódik az Alsó-Rajna (Niederrhein) vidéki régióban: a könnyű fegyverzetű távolsági fegyverekkel és a nehézfegyverzetű közelharc fegyverekkel felszerelték.⁸⁰ Érdekes, ide tartozó megfigyelés, hogy a westheimi temető-

⁷⁶ A népvándorlás korából szerencsés körülmények között kerültek elő íj maradványok az oberflacthi, az altdorfi és nydami leletekből. RIESCH 2002. 18–28.

⁷⁷ Az *angok* bár formailag és tipológiailag a lándzsákhoz tartoznak, azonban logikus megfontolások alapján sokkal inkább sorolhatóak a távolsági, hajítófegyverek (*Speere*) közé. Gepida területeken ez idáig nem került elő klasszikus *ango*, a Kárpát-medencéből egyedül Nikitschről és Szentendréről (45. sír) ismert (BENINGER–MÄRHEIM 1970. 34.; BÓNA–HORVÁTH 2009. 115.) A lándzsákon belül elsősorban a kisebb (25 cm alatti), a köpűhöz képest kisebb pengéjű (1:1,2) könnyebb példányok lehettek távolsági fegyverek (REISS 1994. 68–73.; REISS 2007. 219.) Hajító lándzsa lehetett a Kisköre-Pap tanya 43. sírjának két példánya, mely típusnak a használata a kora avar korban is kimutatható (BÓNA 2002. 192–194.; CSIKY 2007. 213–314.) Főleg méretük alapján tarthatjuk hajítódárdának a következő példányokat: Kiszombor 337. (TÖRÖK 1936. 119.), Szentés–Berekhat 24. (CSALLÁNY 1961. 73.), 132.; Szentés–Nagyhegy 66., 38., 74. (CSALLÁNY 1961. 52, 54–56.), Szentés–Kökényzug 80. (CSALLÁNY 1961. 37.)

⁷⁸ A szentes-berekhatí temetőben két darab sisak pánt bronz töredéke, és egy bal oldali arcvédő lemez került elő. A 15. sírban az arcvédő lemez töredéke mellett összerozsádosva találták meg egy láncpáncél részlet maradványait, ami ebben az esetben a tarkóvédő láncpáncéllal lehetett azonos (CSALLÁNY 1961. 71, 75.) Kiss Attila 1983-es cikkében azt vetette fel, hogy ezek a leletek esetleg egy sírból kerültek elő, és a sírszámokat csak a későbbiek során összekeverték. (KISS 1983. 181.)

⁷⁹ RIESCH 2002. 72–74.

⁸⁰ REISS 2007. 223. Korábban Heiko Steuer is hasonló álláspontra jutott. Steuer 1968-as tanulmányában az egyes fegyverkombinációk alapján állított fel négy csoportot: 1. Test-test elleni harc fegyverei 2. Alakzatban harcolók fegyverei 3. Távolsági harcászat fegyverei (íj, nyíl) 4. Lovas fegyverzet (lovas felszerelés) (STEUER 1968. 60–61.)

ben a hajítódárdák főként távolsági fegyverekkel, és ritkán *spathával* kombinálva, míg a döfőlándzsák pedig inkább a *spathákkal* és más közelharc fegyverekkel egyetemben kerülnek napvilágra.⁸¹ A 6. század fegyvermelléletek tekintetében igen kedvez a távolsági fegyvereknek. A sírok 26%-ában van hajítódárda, vagy más távolsági fegyver. Ez az arányszám a Reiß által használt Siegmund féle⁸² Alsó-Rajna vidékre létrehozott 10 fázisra osztható kronológiájának 6. (580/590–610/620) periódusra visszaesik 9,7%-ra. A távolra ható harceszközök (*ango, franciska*, hajítódárda) a 3 (480–510/520)–4 (510/525–565) periódusban meghatározók a fegyverkombinációknál, minthogy azok 28%-át alkotják.⁸³ A specializált távolsági fegyverrel másvilágra bocsátottak száma a 6. század végéig magas volt, azonban azt követően lassan átadják helyüket a csak közelharc fegyverekkel eltemetett személyeknek. Feltehetően a korszak csatáinál a harcokat könnyűfegyverzetűek kezdték meg, majd a nehézfegyverzetűek test-test elleni küzdelme határozta meg a harc kimenetelét. A meroving kor java részében feltehetően az alakzatban harcoló egységek határozhatták meg a csatateret képét.⁸⁴

Mint látható, a gepidák távolsági fegyvereinek magas száma egyáltalán nem tekinthető *egyedi* esetnek, sokkal inkább a korszak kontinentális germán kultúráját idézik a hasonló adatok is. Legutóbb Jaroslav Tejral is felhívta a kutatás figyelmét arra, hogy bár a Közép–Duna (Cseh-medence) vidéken, az egykori langobard területeken, igen magas (70 %) a fegyveres férfi temetkezések aránya, de teljes (lándzsá, pajzs, *spatha*) fegyverzetű sír szinte alig található. Ezzel szemben *igen nagy* számban vannak jelen a hajítódárdával és fjakkal eltemetett férfiak sírjai.⁸⁵ A korábban egységesnek vélt pannóniai langobard temetőben is egyre inkább kitapinthatók a hasonló jelenségek. Kajdacs–Homokbánya és Tamási–Csikólegelő temetője a fegyverzet szempontjából egyenesen eltér a megszokott dunántúli temetősablontól, ugyanis fegyveres férfiak sírjaiban abszolút a könnyű harceszközök (*sax*, nyílhegy) dominálnak, vagy azonos mértékben vannak jelen a közelharc fegyvereivel.⁸⁶

A sírba található nyílcsúcsok esetében felmerülhet annak a lehetősége is, hogy nem harci, hanem vadászeszköz szimbólumaként kerülhetnek a temetkezésbe (*Überbewaffnung*). Ezt az eshetőséget főleg akkor érdemes fontolóra venni, mikor jellegzetes közelharc fegyverek társaságában kerülnek elő az íjászat reliktumai.⁸⁷ A vadászfegyverek elkülönítése a régészeti leletanyagon belül szinte lehetetlen feladat.

⁸¹ REISS 1994. 191–194.; REISS 2007. 222. Az 5. század második fele és a 6. század vége között jóval több a hajító balta (*franciska*), mint a közelharc fegyver (*spatha*, *sax*), a század végére azonban az arányok megváltoznak és a közelharc fegyverek, főként pedig a *sax* kezd dominálni. A 3. fázisban inkább a *spatha* az mely nagyobb arányban van, *sax*szal nagyon kevés esetben fordulnak elő közösen. A 7. századra az arányok azonban megfordulnak és nagyobb számban jelennek meg a lándzsá és *sax* párosítások.

⁸² SIEGMUND 1998.

⁸³ REISS 2007. 228–231.

⁸⁴ STEUER 1970.

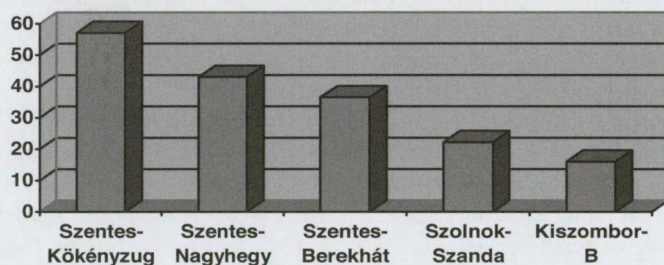
⁸⁵ TEJRAL 2005. 155.

⁸⁶ Emellett megjegyzendő, hogy jó pár temetkezés feltételezhetően a langobardok elvonulása után lett megásva. BARBIERA 2005. 41–42., 62.; SCHMIDTOVÁ–RUTKAY 2008. 392–396.; VIDA 2008. 347–348.

⁸⁷ Hajdúszoboszló–Bajcsy Zsilinszky u. (ISTVÁNOVITS–NEPPER 2005. 46–47.), Magyarcsanak–Bökény 4. (NAGY 2005. 98.), Szentés–Kökényzug 57. (CSALLÁNY 1961. 33.), Szentés–Berekhat 109 (CSALLÁNY 1961. 82.), Hódmezővásárhely–Kishomok 106. (BÓNA–NAGY 2002. 76.), Kiszombor B. 310. (CSALLÁNY 1961. 188–189.), Szőreg–Téglagyár IX. sír. (NAGY 2005. 123.)

A vadászat és az íj azonban éppen a 6. század folyamán kezdett egyre inkább a nemesi, előkelő rétegek privilégiumává válni a nyugati germánok körében. Ekkor születtek meg az első törvények (*Lex Salica*), melyek korlátozták az egyszerű emberek szabad vadászathoz való jogát. Claus Dobiát szerint a vadászat privilegizáltságára utal a 6. századtól kezdve a telepekről eltűnő vadcsont anyag, valamint, hogy egyes előkelők sírjaiba a törvények által is szigorúan védett állatok kerülnek eltemetésre.⁸⁸

A szentesi temetőben összpontosuló íjászmellékletek magas számát tovább bonyolítja, hogy java részük nem a korszak germánjainak körében széles körben elterjedt kétélű köpűs, hanem a háromélű nyéltüskés példányok közé tartozik. A nyílhegyek és azon belül is a háromélű példányok magas jelenlétére mind a hazai, mind pedig a nemzetközi kutatás is felfigyelt már. Nagy Margit és Bodo Anke is rámutatott arra a tényre, hogy a Szentes környéki temetőben az íjász felszereléssel eltemetettek igen nagy arányban fordulnak elő.⁸⁹ Nagy Margit azt a fontos körülményt is hangsúlyozta, hogy a nyílcsúcsokkal eltemetett harcosok mellett legritkábban található más fegyver melléklet gyanánt. A fegyverek közül csak íjjal és nyíllal eltemetettek személyek 69 %, a nyílcsúcsoknak pedig közel 44,3 % a szentesi temetők anyagában található (4. ábra).



4. ábra: A csak nyílhegyekkel eltemetettek százalékos (%) aránya a Tisza-vidéki temetők fegyveres sírjain belül.

A három temetőben a három élű nyílhegyek aránya igen magas, összesen 60,5 %-át alkotják a leletanyagnak. A Tisza-vidék soros temetőiivel összevetve külön érdekes kiemelni, hogy a Szentes melletti három temetőben található a háromélű nyílhegyek 65,5 %-a. Anke a hun-kori háromélű nyílhegyek további használatáról külön fontosnak tartotta kiemelni, hogy azok a gepida soros temetőben (Szentes környéke) igen nagy arányban vannak jelen. A szentesi temetőknél több lehetőséget is felvetett a nagyszámban előkerülő háromélű nyílhegyekkel kapcsolatban: azok nagyrészt a hun-kor utáni évtizedekben kerültek a temetkezésekbe, használatuk a helyben maradó hun-kori lakosság beolvadásához köthető.⁹⁰ A háromélű nyílhegyek nem csak a hun-kor követő évtizedekben mutathatóak ki, mivel használatuk átnyúlik a 6. század fordulóján is. A szőreg-téglagyári temető 73. sírjában is ismertek még

⁸⁸ DOBIAT 1997. 720–722.

⁸⁹ BÓNA–NAGY 2002. 116., TAB. 27–32.

⁹⁰ ANKE 1998. 68–69.

a leletanyag alapján 6. század első harmadára keltezett példányok.⁹¹ A soros temető korszakban a gepidáknál a hun-kori példányokhoz képest *nagyobb* darabok (9–12 cm) kerülnek elő. Könnyen elképzelhető, hogy a korábbi hagyományok alapján, de már maguk gyártották tovább a korábban hatékony fegyvert. Igen komoly problémát jelent, hogy az íjász sírok java részében Szentés környékén nincsen jól keltezhető kísérő lelet, ami nagyban megnehezíti ezeknek a temetkezéseknek a pontosabb datálását. Ez azért is zavaró lehet, mivel a háromélű nyílhegyek a hun kort követően az avar periódusban jelennek meg ismét tömegesen.

A hazai szakirodalomban a gepida íjászmellékletes temetkezésekkel kapcsolatos erős szépszis feltételezhetően a langobard anyaggal és a langobard írott kútfőkkel kapcsolatos összehasonlításból ered. Bóna a langobardok társadalom rekonstruálásánál főként a 7–8. századi itáliai törvénykönyveket használta fel, mely eljárás mondhatni korszakjelenségnek számított. Paulus Diaconus és az *Edictus Rothari* íjkeggyel felszabadított langobard rabszolgáinak képe az egész meroving kutatás sablonjává vált, a többi germán közösség társadalmának és fegyveres rétegének rekonstruálásához is előszeretettel hivatkozták. Azóta természetesen több pontos is kritika érte ezt a módszertani megoldást. Az igazi gondot azonban az jelentette, hogy a langobard társadalommal párhuzamosan, a gepida közösségekre is egy hasonló sablont próbált meg alkalmazni, ami azért sem célravezető, minthogy a gepida társadalomról nincsenek *sem belső*, sem pedig *külső* értesüléseink. Az írott forrásokból nyerhető adatok régészeti jelenségek értelmezéséhez mindenáron történő felhasználásának irányába támasztott igény olyan erősnek bizonyult, hogy teljesen elsikkadtak az olyan döntő momentumok, mint a temetkezési rítus *torzító hatása* a fegyvermelléklet adás szokásánál, vagy pont egyes tárgytipusok életkor specifikussága, mint azt a nyílhegyek kapcsán láthattuk.

A fentebb vázolt fegyverkombinációk és arányszámok levetítése a Gepida Királyság fennállásának teljes korszakára nem *célravezető*, ugyanis a tárgyalt adatok több mint egy évszázad temetkezéseit foglalják magukba. A 161 fegyveres sír java része a 6. század első és második harmadából származik, azonban az 5. és 6. század utolsó harmadára keltezhető temetkezések is találhatók a leletanyagban.⁹² Ebben az esetben a helyes kutatói eljárás a horizontálistatigráfiára épülő temetők elemzésének használata lehet, amit azonban nagyban megnehezít ezek és a Tisza-vidékre egységesen alkalmazható kronológiai rendszer hiánya. A fegyvermellékletes férfiak temetkezésének pontos datálása további összetett problémát jelent, minthogy igazán jó keltező értékű tárgy kevés esetben található bennük. Elsősorban a Meroving-kor széles körben elterjedt valamint a mediterrán–bizánci műhelyek termékeiként számontartott övcsat típusok nyújthatnak némi támpontot a keltezéshez.⁹³

⁹¹ NAGY 2005. 132.

⁹² A legtöbb fegyveres sír az angolszászok esetében is a 6. század első fele és közepe közé datálható, ami a források alapján egy békés időszak volt. A háborús időkben nagyobb szükség volt a fegyverekre, szemben a békés időkben jobban lehet deponálni őket. Békés periódusokban az ilyen rituálék egyben a harcos státuszt is kifejezik. Szimbolikus cselekvésről van szó, egy rituáléről. HÄRKE 1992. 218.

⁹³ Ugyanerre a problémára hívta fel a kutatás figyelmét Jaroslav Tejral is a cseh morvaországi anyag értékelésekor. TEJRAL 2005. 155. Pajzstövisek csatok: MARTIN 1989. 133–138.; NAGY 2004. 148; a délnémet kronológia alapján főként a 6. század első felére datálhatóak (SD 5-Phase, 530–555). KOCH 2001. 85. Valamint a szintén jobban keltezhető példányok közé tartoznak a bizánci Sucidava-típusú övcsatok és a bizánci eredetű övek. NAGY 1993. 76.

A kronológiát figyelembe véve igen érdekes eredményt kapunk. A nehezebb fegyverekkel, teljes fegyverzettel eltemetettek inkább a gepida korszak vége felé figyelhetőek meg nagyobb számban. Ez a folyamat azonban nem tekinthető egyedi jelenségnek, hiszen a kontinentális germán anyagban is hasonló folyamatok játszódhatnak le. Megjegyzendő, hogy ezeknek a fegyvereknek egy része feltehetően már 567 után került sírba.⁹⁴

Összegzés

A gepidákra vonatkozóan nem találunk olyan írott forrást, ami az egykori fegyveres réteg *pontos* felépítését elénk tárhatná. A korábban többek által is idézett Prokopios-hely sem alkalmas a fegyverek arányának kimutatására. A langobárd, frank és más korai germán jogi és elbeszélő kútfők rávetítése a gepida fegyveres társadalomra szintén nem célravezető. Sajnálatos módon az írott források és a régészeti eredmények kritika nélküli egyeztetéséből több esetben is kialakult a népvándorláskor más területein is meghatározó *vegyes érvelések rendszere*.

A Tisza-vidéken a férfinépesség közel fele kapott mellékletül túlvilági útjára fegyvert, ami a Meroving-kor germán átlagaitól egyáltalán nem tér el. Ennél sokkal inkább kiugró a langobard területeken a férfilakosság körében tapasztalható fegyvermellékletek óriási száma. Egy már letelepült és egy dinamikus új fegyveres elemeket magukba integráló népesség ilyen módú összehasonlítása nem tűnik járható útnak.

Problémát jelent a temetkezések elemzésénél, hogy a Tisza-vidéki temetőknek csak töredékénél rendelkezünk pontos életkor meghatározásokkal, amik alapját képezhetnék a teljességre törekvő vizsgálatoknak. A rendelkezésünkre álló adatok alapján azonban a korszak letelepedett kontinentális germán átlagától a gepida temetkezések *nem* térnek el.

A fegyverek és kombinációik aránya szintén nagyban hasonlít a Meroving-korszak más területein tapasztalhatókhöz. A hatodik század első felében főként a távolsági fegyverek a meghatározóak, míg a század közepétől kezdve egyre inkább a közelharc fegyverek felé tolódik el ez az arány. A fegyverkombinációkon belül *abszolút* a közelharc fegyverei dominálnak, szemben a távolsági fegyverekkel. A távolharc fegyvereinek dominanciája egyébként is kétségesnek tűnik, mivel ezen harceszközök főként egy területen (Szentés) összpontosulnak, valamint feltételezhető, hogy több esetben életkor-specifikus mellékletnek tekinthetőek. A brutális sírbratlások nem kímélték meg a fegyveres temetkezéseket sem, erre utalnak a sírban maradt szerelések, valamint az egyedi fegyverkombinációk is.

Régészeti forrásaink nem minden esetben alkalmasak a korabeli társadalom felépítésének és a fegyverek arányának meghatározásához, számolnunk kell a temetkezési szokás erőteljes *torzító hatásával* is. Mivel a temetés maga is rituális

⁹⁴ A gepida korszak végén kerülhetett sor a Szőreg-Téglagyár 128. sírjának, valamint a Hódmezővásárhely 1. 7. sírjának eltemetésére. Az utóbbi két sír mind a bennük található fegyveranyag (pajzsdundor, Hellmitzheim-típusú lándzsahegy), mind pedig a tausírozott garnitúrák alapján inkább a 6. század végére keltezhető (KOCH 2001. 323.; NAGY 2004. 149–150.). A hódmezővásárhelyi temetkezések 567 utáni keltezésére utalt már Welfried Menghin is monográfiájában, ugyanis az általa létrehozott ún. D csoportba (580–625) sorolta. MENGHIN 1983. 43. A gepidák avar kori továbbélésével kapcsolatban lásd: KISS 2010., KISS 2011.

cselekményként fogható fel, éppen ezért az ott eltemetésre kerülő fegyverek sem tekinthetők minden esetben a valós életben használt harceszköznek. Az egykori élet jóval sokrétűbb lehetett: ideje tehát elbúcsúznunk attól a nézettől, mely a temetők képe alapján az élők világát kívánta maradéktalanul megrajzolni!

MELLÉKLETEK

Temető/sír	Életkor	Magasság	Fegyver
Hódmezővásárhely–Kishomok 7. sír	40 éves ?	170 cm	Pajzsdudor, lándzsahegy, spatha
Hódmezővásárhely–Kishomok 42. sír	Adultus (35– 40)	160 cm	Sax
Hódmezővásárhely–Kishomok 64. sír	Maturus (50)	182 cm	Spatha, sax
Hódmezővásárhely–Kishomok 82. sír	Maturus	170 cm	Sax (spatha hegye?)
Hódmezővásárhely–Kishomok 96. sír	Maturus (50)	170 cm	Lándzsahegy, sisaktöredék
Szőreg–Téglagyár 9. sír	Maturus	170 cm	Spatha
Szőreg–Téglagyár 10. sír	Maturus	170 cm	Lándzsahegy
Szőreg–Téglagyár 23. sír	Adultus	180 cm	Spatha
Szőreg–Téglagyár 38. sír	Adultus	170 cm	Lándzsahegy
Szőreg–Téglagyár 40. sír	Maturus	165 cm	Spatha
Szőreg–Téglagyár 44. sír	Maturus	166 cm	Lándzsahegy
Szőreg–Téglagyár 64. sír	Adultus	170 cm	Spatha
Szőreg–Téglagyár 68. sír	Felnőtt ?	155 cm	Spatha, lándzsahegy, sax
Szőreg–Téglagyár 69. sír	Adultus	175 cm	Spatha
Szőreg–Téglagyár 73. sír	Adultus	170 cm	Lándzsahegy, nyílcsúcsok
Szőreg–Téglagyár 103. sír	Maturus	?	Spatha
Szőreg–Téglagyár 128. sír	Felnőtt?	168 cm	Spatha, pajzsdudor, lán- dzsahegy
Szentes – Nagyhegy 23. sír	Maturus 40– 45	?	Nyílcsúcs
Szentes – Kökényzug 68. sír	Adultus 40– 45	187 cm	Spatha
Kiszombor B. 24. sír	Adultus 35– 39	?	Lándzsahegy
Kiszombor B. 30. sír	Adultus 35– 39	?	Lándzsahegy
Kiszombor B. 63. sír	Infans II.	?	Nyílcsúcs
Kiszombor B. 229. sír	Maturus 45– 55	?	Lándzsahegy
Kiszombor B. 308. sír	Adultus 30– 39	?	Pajzsdudor
Kiszombor B. 310. sír	Adultus 30– 45	?	Spatha, nyílhegy
Kiszombor B. 330. sír	Adultus 25–	?	Lándzsahegy

	35		
Szolnok – Szanda 6. sír	Maturus 50–55	170 cm	spatha
Szolnok – Szanda 7. sír	Maturus 40–50	162 cm	nyílhegy
Szolnok – Szanda 9. sír	Maturus 40–45	154 cm	lándzsahegy
Szolnok – Szanda 24. sír (nő)	Adultus 30–35	158 cm	Páncél maradványok
Szolnok – Szanda 40. sír	Adultus 30–35	160 cm	lándzsahegy
Szolnok – Szanda 59. sír	Senior 60–X	162 cm	nyílcsúcs
Szolnok – Szanda 60. sír	Maturus 40–50	167 cm	nyílcsúcs
Szolnok – Szanda 70. sír	Adultus 35–39	? (szét-dúlt)	lándzsahegy
Szolnok – Szanda 72. sír	Juvenis 16–18	146 cm	lándzsahegy
Szolnok – Szanda 77. sír	Adultus 30–35	156 cm	tőr
Szolnok – Szanda 113. sír	Senior 60–X	174 cm	Sax, lándzsahegy
Szolnok – Szanda 125. sír	Maturus 40–45	172 cm	lándzsahegy
Szolnok – Szanda 128. sír	Maturus 45–55	164 cm	spatha

1. melléklet: A hódmezővásárhely–kishomoki, a szőreg–téglagyári, a kiszombori és a szentesi temetők életkor és magasság adatai.

Fegyverkombináció	Esetszám
Spatha–pajzs–lándzsahegy	4
Sisak–spatha–pajzsdudor–lándzsahegy	1
Langsax–nyílhegy–lándzsahegy	1
Spatha–pajzs	5
Spatha–sax	2
Spatha–langsax	1
Spatha–nyílhegy	1
Lándzsahegy–pajzs	2
Pajzs–langsax–lándzsa	1
Lándzsa–spatha	6
Balta–nyílcsúcs–lándzsahegy	1
Tőr–spatha	1
Nyílhegy–spatha–lándzsahegy	2
Pajzs–spatha–nyílcsúcs	1
Sisak–nyílcsúcs	2
Nyílhegy–lándzsa	5

Tőr–nyílhegy	2
Langsax–tőr	1
Sisak–láncpáncél	1
Sax–lándzsahegy	1
Lándzsahegy–sax	1
Lándzsa–langsax	1
Sax–lándzsa–spatha	1
Sax–nyílcsúcs	1
Nyílhegy–láncpáncél	1

2. melléklet: A gepida fegyveres sírokban előforduló fegyver kombinációk.

Fegyvertípus	Sírból előkerült fegyver	Szórványként előkerült	Összesen
Spatha	40	4	44
Sax	12	1 (?)	13
Langsax	7	1 (?)	8
Tőr	5	–	5
Lándzsahegy	71	6	77
Pajzsdudor	19	3	22
Sisak	3	–	3
Nyílcsúcs	226	18	244

3. melléklet: A Tisza vidéki gepida területeken előkerült fegyverek száma (sír –és szórványleletek).

Temető	Sírszám/fegyveres sír	Százalék (%)	Férfi sírok száma	Fegyveres férfi sírok (%)
Gyöng-Vásártér	6/2	33,3 %	2	100%
Hegykő-Mező utca	81/19	23,5 %	32	59,4 %
Kajdacs- Homokbánya	48/5	12,5 %	13	38,5%
Kádárta-Ürgemező	7/3	42,8 %	3	100 %
Kápolnásnyék- Kastélykert	4/1	25 %	2	50 %
Rácalmás-Újtelep	20/2	10 %	2	100 %
Szentendre- Pannoniatelep	90/17	18,8 %	35	48,6%
Tamási-Csikólegelő	53/14	26,4 %	19	73,4 %
Vörs	41/5	12,2 %	8	62,5 %
Várpalota-Unio homokbánya	30/3	10 %	7	42,9 %

4. melléklet: A fegyveres sírok aránya temetőként a teljes népesség és a férfiak között a dunántúli langobard temetőkben

BIBLIOGRÁFIA

- AGATHIAS = AGATHIAS. In: Prokopios: *Gotenkriege*. Ed. VEH, OTTO. München, 1978. 1107–1213.
- ANKE 1998. = ANKE, BODO: *Studien zur reiternomadischen Kultur des 4. bis 5. Jahrhunderts*. Weissbach, 1998.
- BALOGH 2009. = BALOGH CSILLA: Az Avar kori ló, lovas és lószerszámos temetkezések a Duna-Tisza közén. In: „*In terra quondam Avarorum*”. *Ünnepi tanulmányok H. Tóth Elvira 80. születésnapjára*. Szerk. SOMOGYVÁRI ÁGNES–V. SZÉKELY GYÖRGY. Archaeologica Cumanica 2. Kecskemét, 2009. 9–42.
- BARBIERA 2005. = BARBIERA, IRENE: *Changing Lands in Changing Memories. Migration and Identity during the Lombard Invasion*. Biblioteca di Archeologia Medievale 19. Firenze, 2005.
- BENINGER–MÄRHEIN 1970. = BENINGER, EDUARD–MITSCHA–MÄRHEIM, HERBERT: Das langobardische Gräberfeld von Nikitsch, Burgenland. *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland* 43. Eisenstadt, 1970.
- BEOWULF = *Beowulf*. Ford. SZEGŐ GYÖRGY. Szerk. és előszó HALÁCSY KATALIN. ELTE Anglisztika Tanszék. Budapest, 1994.
- BIERBRAUER 1994. = BIERBRAUER, VOLKER: Archäologie und Gesichte der Goten vom 1–7. Jahrhundert. *Frümittelalterliche Studien* 28 (1994) 51–171.
- BÓNA 1964. = BÓNA ISTVÁN: VI. századi germán temető Hegykőn II. *Soproni Szemle* 15 (1964) 131–140.
- BÓNA 1974. = BÓNA ISTVÁN: *A középkor hajnala. A gepidák és a langobardok a Kárpát-medencében*. Budapest, 1974.
- BÓNA 1976. = BÓNA, ISTVÁN: *Der Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Longobarden im Karpatenbecken*. Budapest, 1976.
- BÓNA 2002. = BÓNA, ISTVÁN: Gyula–Fövenyes; Szolnok–Szanda. In: BÓNA, ISTVÁN–NAGY, MARGIT: *Gepidisches Gräberfeld am Theissgebiet I*. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Budapest, 2002. 29., 197–237.
- BÓNA–NAGY 2002. = BÓNA, ISTVÁN–NAGY, MARGIT: Hódmezővásárhely-Kishomok. In: BÓNA, ISTVÁN–NAGY, MARGIT: *Gepidisches Gräberfeld am Theissgebiet I*. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 1. Budapest, 2002. 34–189.
- BRATHER 2004A. = BRATHER, SEBASTIAN: *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen, Alternativen*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde Band 42. Berlin–New York, 2004.
- BRATHER 2004B. = BRATHER, SEBASTIAN: Kleidung und Identität im Grab. Gruppierungen innerhalb der Bevölkerung Pleidelsheim zur Merowingerzeit. *Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters* 32 (2004) 1–58.
- BRATHER 2008. = BRATHER, SEBASTIAN: Kleidung, Bestattung, Ritual. Die Präsentation sozialer Rollen im frühen Mittelalter. In: *Zwischen Spätantike und Frühmittelalter*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Band 57. Hrsgs. BRATHER, SEBASTIAN. Berlin–New York, 2008. 237–273.
- CAPELLE 1982. = CAPELLE, TORSTEN: Erkenntnismöglichkeiten ur- und frühgeschichtlicher Bewaffnungsformen. Zum Problem von Waffen aus organischem Material. *Bonner Jarbücher* 182 (1982) 265–288.
- CASSIODORUS, CHRONICA. = Cassiodori Senatoris Chronica. In: *Monumenta Germaniae Historica Auctorum Antiquissimorum. Tomus 11. Chronica minora saec IV. V. VI. VII. II*. Ed. MOMMSEN, THEODOR. Berlini, 1894. 109–161.

- CHRISTLEIN 1979. = CHRISTLEIN, REINER: *Die Alamannen: Archäologie eines lebendigen Volkes*. Stuttgart, 1979.
- CSALLÁNY 1961. = CSALLÁNY, DEZSŐ: *Archäologische Denkmäler der Gepiden im Mitteldonaubecken (454–568 u.Z.)* Archaeologia Hungarica 38. Budapest, 1961.
- CSEH 1989. = CSEH JÁNOS: Egy gepida harcos fegyverzete a Közép-Tisza-vidékről. *Jászkunság* 35 (1989/5) 71–78.
- CSEH 1993. = CSEH JÁNOS: A gepida fegyverzet. In: BÓNA ISTVÁN–CSEH JÁNOS–NAGY MARGIT–TOMKA PÉTER–TÓTH ÁGNES: *Hunok–Gepidák–Langobardok. Történeti régészeti tézisek és címszavak*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szeged, 1993. 63–64.
- CSEH 2005. = CSEH, JÁNOS: Szolnok–Zagyva-part, Törökszentmiklós–Baththyány u. 54/A. In: CSEH, JÁNOS–ISTVÁNOVITS, ESZTER–LOVÁSZ, EMESE–MESTERHÁZY, KÁROLY–NAGY, MARGIT–NEPPER M., IBOLYA–SIMONYI, ERIKA: *Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II*. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Budapest, 2005. 18–33, 40–45.
- CSIKY 2007. = CSIKY Gergely: A kora avar lándzsák tipológiája. *Archaeologiai Értesítő* 132 (2007) 305–323.
- DE VINGO 2008. = DE VINGO, PAOLO: From farmers to warriors and conquerors. Acomparision of Longobard ethnogenetic development and archaeological data. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungariae* 59 (2008) 277–311.
- DOBIAT 1997. = DOBIAT, CLAUS: Die Jagd in merowingischer Zeit. In: *Die Franken. Les Francs. Wegbereiter Europas 5. bis 8. Jahrhundert*. Hrsg.: WIECZOREK, ALFRIED–PÉRIN, PATRICK–VON WELCK, KARIN–MENGHIN, WILFRIED. Mainz, 1997. 720–722.
- DOBOS 2010. = DOBOS ALPÁR: Az erdélyi soros temetők lovastemetkezései. In: *Erdély és kapcsolatai a kora népvándorlás korában*. Szerk. KÖRÖSFÖI ZSOLT. Molnár István Múzeum Kiadványai 3. Székelykeresztúr, 2010. 377–404.
- DRÖGE 1981. = DRÖGE, DAGMAR HUPPER: Schutz und Angriffswaffen nach den Leges und verwandten fränkischen Rechtsquellen. In: *Wörter und Sachen im Lichte der Beziehungsforschung*. Hrsg. SCHMIDT, RUTH–WIEGAND. Arbeiten für Frühmittelalterforschung Band I. Berlin–New York, 1981. 108–127.
- ENNODIUS. = ROHR, CHRISTIAN: Der Theoderich-Panegyricus des Ennodius. In: *Monumenta Germaniae Historica Studien und Texte* 12. Hannover, 1995.
- FEHR 2010. = FEHR, HUBERT: *Germanen und Romanen im Merowingerreich*. Ergänzungsbände zum Reallexikon des Germanischen Altertumskunde Band 68. Berlin–New York, 2010.
- GREGORIUS TURONENSIS, HISTORIA FRANCORUM. = Gregorii episcopi Turonensis Historiarum libri decem. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Merovingicarum. Tomus I/1*. Eds. KRUSCH, BRUNO–LEVISON, WILHELMUS. Hannoverae, 1937/1951.
- GALLINA 1999. = GALLINA ZSOLT: A gepidák hitvilága. In: *A gepidák. Kora középkori germán királyság az Alföldön*. Szerk. HAVASSY PÉTER. Gyulai Katalógusok 7. Gyula, 1999. 94–106.
- HÄRKE 1992. = HÄRKE, HEINRICH: *Angelsächsische Waffengraber des 5. bis 7. Jahrhunderts*. Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 6. Köln, 1992.
- ISTVÁNOVITS–NEPPER 2005. = ISTVÁNOVITS, ESZTER–NEPPER, IBOLYA: Hajdúszoboszló–Bajcsy-Zsilinszky U. 60. In: CSEH, JÁNOS–ISTVÁNOVITS, ESZTER–LOVÁSZ, EMESE–MESTERHÁZY, KÁROLY–NAGY, MARGIT–NEPPER M., IBOLYA–SIMONYI, ERIKA: *Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II*. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Budapest, 2005. 46–49.
- JORDANES, GETICA. = Jordanes: Getica (De summa temporum vel origine actibusque gentis Gothorum). In: *Monumenta Germaniae Historica Auctorum Antiquissimorum. Tomus 5*. Ed. MOMMSEN, THEODOR. Berlini, 1882. 53–138.

- JORDANES, ROMANA. = Jordanes: Romana (De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum). In: *Monumenta Germaniae Historica Auctorum Antiquissimorum. Tomus 5*. Ed. MOMMSEN, THEODOR. Berlini, 1882. 2–52.
- JØRGENSEN 1999. = JØRGENSEN, ANNE NØRGÅRD: *Waffen und Gräber. Typologische und chronologische Studien zu skandinavischen Waffengräbern 520/530 bis 900 n. Chr.* Nordiske Fortidsminder Serie B Volume 17. København, 1999.
- KISS 1983. = KISS ATTILA: Egy Baldenheim-típusú sisak a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Gyűjteményében. *Archaeologiai Értesítő* 110 (1983) 274–281.
- KISS 2010. = KISS P. ATTILA: A gepidák avar kori továbbélésének vizsgálatáról. *Középkortörténeti tanulmányok* 6. Szerk. G. TÓTH PÉTER–SZABÓ PÁL. Szeged, 2010. 119–134.
- KISS 2011. = KISS, ATTILA P.: Die awarenzeitlichen Gepiden in Transdanubien? Gemischte Argumentationen in der Forschung bei dem Weiterleben der Gepiden. In: *Church and Ethnicity in History. First year of Conference V4 doctoral candidates in Ostrava*. Ed. VIDA, BEÁTA. Ostrava, 2011. 10–20.
- KOCH 2001. = KOCH, URSULA: *Das alamannisch-fränkische Gräberfeld bei Pleidelsheim*. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg. Band 60. Stuttgart, 2001.
- LAKATOS 1973. = LAKATOS, PÁL: *Quellenbuch zur Geschichte der Gepiden*. Acta Universitatis de Attila József Nominatae Acta Antiqua et Archaeologica 17. Opuscula Byzantina 2. Szeged, 1973.
- LOHRKE 2004. = LOHRKE, BRIGITTE: *Kinder in der Merowingerzeit. Gräber von Mädchen und Jungen in der Alemannia*. Freiburger Beiträge zur Archäologie und Geschichte des ersten Jahrhunderts. Band 9. Freiburg, 2004.
- MARCELLINUS COMES, CHRONICON. = Marcellini V. C. Comitis Chronicon. In: *Monumenta Germaniae Historica Antiquissimorum. Tomus 11. Chronica minora saec. IV. V. VI. VII. II*. Ed. MOMMSEN, THEODOR. Berlini, 1894. 37–59.
- MARTIN 1989. = MARTIN, MAX: Bemerkung zur chronologischen Gilderung der frühen Merowingerzeit. *Germania* 67 (1989) 121–141.
- MARTIN 2004. = MARTIN, MAX: Mit Sax und Gürtel ausgestattete Männergräber des 6. Jahrhunderts in der Nekropole von Krajn (Slowenien). In: *Slovenien und die Nachbarländer zwischen Antike und karolingischer Epoche Anfänge der slowenische Etnogenese*. Hrsgs. BRATOŽ, RAJKO. Lubijana, 2004. 143–198.
- MENGHIN 1983. = MENGHIN, WILFRIED: *Das Schwert im Frühen Mittelalter*. Stuttgart, 1983.
- NAGY 1983. = NAGY MARGIT: A gepidák kora (454–567/8). In: *Szeged története III*. Szerk. KRISTÓ GYULA. Szeged, 1983. 154–162.
- NAGY 1993. = Nagy MARGIT: Gepida temetkezések és vallási élet; Gepida társadalom; Gepida–bizánci kapcsolatok, Szentes–Berekhát, Szentes–Nagyhegy. In: BÓNA ISTVÁN–CSEH JÁNOS–NAGY MARGIT–TOMKA PÉTER–TÓTH ÁGNES: *Hunok–Gepidák–Langobardok. Történeti régészeti tézisek és címszavak*. Magyar Őstörténeti Könyvtár 6. Szeged, 1993. 60–61., 164., 76–77., 95–96.
- NAGY 1997. = NAGY MARGIT: Szentes és környéke az 1–6. században. Történeti Vázlat és régészeti lelőhelykataszter. *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve–Studia Archaeologica* 3 (1997) 39–95.
- NAGY 1998. = NAGY, MARGIT: Gepiden. Archäologie. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Band 11. Hrsgs. BECK, HEINRICH–STEUER, HEIKO–TIMPE, DIETER. Berlin–New York, 1998. 115–140.
- NAGY 2005. = NAGY, MARGIT: Szőreg-Téglagyár. In: CSEH, JÁNOS–ISTVÁNOVITS, ESZTER–LOVÁSZ, EMESE–MESTERHÁZY, KÁROLY–NAGY, MARGIT–NEPPER M., IBOLYA–SIMONYI, ERIKA: *Gepidische Gräberfelder im Theissgebiet II*. Monumenta Germanorum Archaeologica Hungariae 2. Budapest, 2005. 120–202.

- ORIGO GENTIS LANGOBARDORUM. = Origo gentis langobardorum. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec VI–IX*. Ed.: WAITZ, GEORG. Hannoverae, 1878. 1–7.
- PAULUS DIACONUS, HISTORIA LANGOBARDORUM. = Pauli Historia Langobardorum. Eds. BETHMANN, LUDWIGUS–WAITZ, GEORGIUS. In: *Monumenta Germaniae Historica Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec VI–IX*. Ed. WAITZ, GEORG. Hannoverae, 1878. 12–188.
- PAULUS DIACONUS, HISTORIA ROMANA. = Paulus Diaconus: Historia Romana. *Monumenta Germaniae Historica Scriptores Rerum Germanicum in usum scholarum. Tomus 49*. Ed. DROYSEN, HANS. Berlini, 1879.
- POHL 1980. = POHL, WALTER: Die Gepiden und die gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Atilareiches. In: *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*. Hrsg. DAIM, FALKO–WOLFRAM, HERWIG. Wien, 1980. 239–305.
- POHL 1996. = POHL, WALTER: Die Langobarden in Pannonien und Justinians Gotenkrieg. In: *Ethnische und kulturelle Verhältnisse an der mittleren Donau im 6.–11. Jahrhundert*. Hrsg. BIALEKOVÁ, DARINA–ZABOJNÍK, JOZEF. Bratislava, 1996. 27–36.
- POHL 1997. = POHL, WALTER: The Empire and the Lombards: treaties and negotiations in the sixth century. In: *Kingdoms of the Empire. The Integration of Barbarians in Late Antiquity*. Ed.: POHL, Walter. The Transformation of the Roman World 1. Leiden–New York–Köln, 1997. 75–134.
- POHL 1998. = POHL, WALTER: Die Gepiden. Gesichte. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*. Band 11. Hrgs. BECK, HEINRICH–STEUER, HEIKO–TIMPE, DIETER. Berlin–New York, 1998. 131–140.
- PROKOPIOS, DE BELLO GOTHICO. = Prokopios: *Gotenkriege*. Griechisch-Deutsch ed. VEH, OTTO. München, 1978.
- REIB 1994. = REIB, Robert: *Der merowingerzeitliche Reihengräberfriedhof von Westheim. Forschungen zur frühmittelalterlichen Landesgeschichte im südwestlichen Mittelfranken*. Wissenschaftliche Beibände zum Anzeiger des Germanischen Nationalmuseums. Band 10. Nürnberg, 1994.
- REIB 2007. = REIB, ROBERT: Nahkampf und Fernkampf in der Merowingerzeit. Eine Studie über Waffentechnik und Kampfweise der Franken vom ausgehenden 5. bis zur Mitte des 8. Jahrhunderts n. Chr. *Acta Praehistorica et Archaeologica* 39 (2007) 211–244.
- RIESCH 2002. = RIESCH, HOLGER: *Pfeil und Bogen zur Merowingerzeit. Eine Quellenkunde und Rekonstruktion des frühmittelalterlichen Bogenschießens*. Wald-Michelbach, 2002.
- SASSE 2001. = SASSE, BARBARA: *Ein frühmittelalterliches Reihengräberfeld bei Eichstetten am Kaiserstuhl*. Landesdenkmalamt Baden- Württemberg. Stuttgart, 2001.
- SCHMIDTOVÁ–RUTKAY 2008. = SCHMIDTOVÁ, JAROSLAVA–RUTKAY, MATEJ: Das langobardische Gräberfeld von Bratislava–Rusovce. In: *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden–Awaren–Slawen*. Hrgs. BEMMANN, JAN–SCHMAUDER, MICHAEL. Bonn, 2008. 377–398.
- SIEGMUND 1998. = SIEGMUND, FRANK: *Merowingerzeit am Niederrhein. Die frühmittelalterlichen Funde aus dem Regierungsbezirk Düsseldorf und dem Kreis Heinsberg*. Rheinische Ausgrabungen Band 34. Köln–Bonn, 1998.
- SIEGMUND 2000. = SIEGMUND, FRANK: *Alemannen und Franken*. Ergänzungsbände zum Reallexikon des Germanischen Altertumskunde. Band 23. Berlin–New York, 2000.
- STEUER 1968. = STEUER, HEIKO: Zur Bewaffung und Sozialstruktur der Merowingerzeit. *Ein Beitrag zur Forschungsmethode. Nachrichten aus Niedersachsens Urgeschichte* 37 (1968) 18–87.

- STEUER 1970. = STEUER, HEIKO: Historische Phasen der Bewaffnung nach Aussagen der archäologischen Quellen Mittel- und Nordeuropas im ersten Jahrtausend n. Chr. *Frühmittelalterliche Studien* 4 (1970) 348–383.
- STEUER 1982. = STEUER, HEIKO: *Frühgeschichtliche Sozialstrukturen in Mitteleuropa. Eine Analyse der Auswertungsmethoden des archäologischen Quellenmaterials*. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften Göttingen, Philosophisch-historische Klasse. Folge 128. Göttingen, 1982.
- STEUER 1987. = STEUER, HEIKO: Helm und Ringschwert Prunkbewaffnung und Rangabzeichen germanischer Krieger Eine Übersicht. *Studien zur Sachsenforschung* 6 (1987) 190–236.
- SZÁDECZKY-KARDOSS 1998. = SZÁDECZKY-KARDOSS SAMU: *Az avar történelem forrásai*. Magyar Östörténeti Könyvtár 12. Budapest, 1998.
- SZENTPÉTERI 1993. = SZENTPÉTERI JÓZSEF: Az avar kori hadsereg legfelsőbb vezető rétege a régészeti források tükrében. *Tisicum–A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve* 8 (1993) 163–176.
- TEJRAL 2005. = TEJRAL, JAROSLAV: Zur Unterscheidung des vorlangobardischen und elbgermanisch langobardischen Nachlasses. In: *Die Langobarden. Herrschaft und Identität*. Hrsg. POHL, WALTER-ERHARD, PETER. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters 9. Wien, 103–200.
- TÖRÖK 1936. = TÖRÖK GYULA: A kiszombori germán temető helye a népvándorláskori emlékeink között. *Dolgozatok* 12 (1936) 101–154.
- VESZPRÉMY 2006. = VESZPRÉMY LÁSZLÓ: A középkori hadtörténetírás és forrásai. *Hadtörténelmi Közlemények* 119 (2006/2) 517–523.
- VIDA 2008. = VIDA, TIVADAR: Aufgaben und Perspektiven der Langobardenforschung in Ungarn nach István Bóna. In: *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden–Awaren–Slawen*. Hrsg. BEMMANN, JAN–SCHMAUDER, MICHAEL. Bonn, 2008. 343–362.

„Nicht nur die Menge der Armee“

Bemerkungen zur Zusammensetzung der bewaffneten Gesellschaft von Gepiden im Theissgebiet.

In der ungarischen und auch internationalen Fachliteratur ist dominante Meinung, dass die Gepiden deswegen von der Langobarden mehrmals untergelegen wurde, weil sie mit dem wietaus kleineren und kraftlosen Heer fügten ver. Die Angaben der wenigen schriftlichen Quellen wurde von die Historiker mit der unsicheren Deutung der archaologischen Phänomene (Waffenbeigeben, Waffengräber) ergänzt, die *die gemischte Argumentatio* produziert wurde. Neben diese Methode haben die Forscher (Historiker und Archäologist) in eigener Wissenschaftsprovinz jede getrennt noch nicht untersucht.

Das Bild der kleinen bewaffneten Elite bei der Gepiden nach dem Bericht von Prokop (*De bello Gothico*) entspinnte, der in dem Heer von Narses nur 400 Gepiden (neben 3000 Langobarden) bemerkt hat. In diesem Fall analiesirte die Forschung den Hintergrund noch nicht: die Gepiden hat vormahls von dem langobardischen-byzantinischen Bündnis untergelegen, deshalb haben sie nur mit 400 Kriegern in diesem Kriegszug teilgenommen.

Im Theissgebiet ist die Waffe neben die herum Hälfte (42 %) der bestatteten Männer bei dem Begräbnis gelegt worden, was das Mittelmass der Merowingerzeit übereinstimmend ist. Dagegen ist der Prozentsatz der Waffenbeigabe in dem langobardischen Gebeit (75%) gemäss dem kontiental-germanischen Fundmaterial hoch/enorm. Die Vergleichen scheint einer schon ansiedelten und einer dynamisch die neuen bewaffneten Elemente in sich selbst integrierenden Bevölkerung nicht korrekt zu sein. Es ist sehr problematisch bei der Analyse der Bestattung, dass die sichere Lebensalterbestimmung der Gräberfelder im Theissgebiet nur sehr sporadisch ist, die der Grund der komplexen Analyse würde sein. Das Prozent der Waffen und der Waffenkombinationen ähnelt sich an das merowingerzeitlichen Kontinental-Europa. In der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts ist die Fernwaffen entscheidende, bis dahin werden die Nahkampfwaffen von der Mitte des Jahrhunderts zu der Masseblickheit. Bei der Waffenkombinationen dominieren die Nahkampfwaffen absolut gegen die Fernwaffen. Die Dominanz der Fernwaffen (Pfeilspitzen) ist sonst auch fraglich in der ersten Hälfte des 6. Jahrhunderts, da diese Waffen sich in der grösseren Zahl vorwiegend in einer Region (Gebiet von Szentes) verbreiten und es ist voraussetzend, dass wir diese Waffenbeigeben für die lebensalterspezifische Beigeben (Kinder, Jungen) sollen ansehen.

Der brutale Grabraub (70–80 %) hat die Waffengräber auch nicht gecont, darauf weisen die gebliebenen Waffenzubehöre und die sondergleichen Waffenkombinationen (z.b. Schildbuckel) im Grab hin. Die archäologischen Quellen sind geeignet auf den Aufbau der zeitgenössischen Gesellschaft und den Prozentsatz der Waffenträger nicht, und wir sollen noch auf den verformen Einfluss der Bestattungssitte beachten.